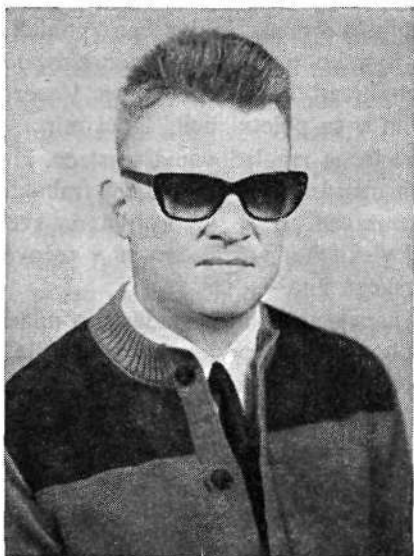


Pavle
Zidar



Mraz Ovida v Pontu tare (asociacije na Cirila Kosmača)

Iz dolenskega kotla, kjer je nekoč zgodovina zvarila iz Ilirov, Kelto, ciganov, zajetih Rimljanov in Slovanov današnjega Dolenjca, polnega nasprotujočih si občutij, in kjer so rase zamešane v tak bitijski voz, da ga ne razreši noben meč ali kompjutor več, iz tega kotla, kjer ima hudič mlade vsako leto in jih je imel tudi z mano v različnih oblikah in razsežnostih, sem nekega dne pobegnil proti zahodu svoje domovine, kjer srebrno sanjari v vetru morje.

Dva svetova sta se mi odprla tik po maturi: tintno modro morje z mestecem starožitnih hiš na obrežju, z uličicami, polnih senc ter slanih vonjev po stvarih, ki so se v času presegle, in krjaveljski svet Dolenjske, neizmerno mehak v besedi, pojoč in svoboden ter množič se v svojih prispodobah v neskončnost.

Piran leta 1949. je bil še zmeraj mestece, naseljen s prebivalci, ki so gnali svoje duhovne korenine iz stoletij beneške republike. Ko sem stopil vanj, je bil nad njim poveznjen vroč avgust. Prišli smo bili na maturantski izlet naravnost v to poletno razžarjeno železo. Pravkar smo se bili izlegli v prvo intelektualno zamejenost, misleč, seveda, da smo postali bolj odprti in da bo svet odslej lažje težil v nas, kakor urno nihalo.

Mestece je bilo kot izumrlo. Na uličicah ni bilo žive duše, le po globokih dvorišnih sencah so dremali starčki skupaj z golobi.

V mandraču so se pozibavale barke, galebi iz belega aluminija so drseli po zračnem toku, ne da bi ganili s krili.

Kakšni mojstri jadranja!

Razbežali smo se po spečem mestecu v gručah in vsak zase. Vročina je domačine pogнала za hladne zidove, v temačne prostore, v katerih je bilo videti tudi žarnico z žarečo nitko brez prave svetlobe.

Zase vem, da sem zašel na gang, to je na odsek poti iz mesteca, ki vodi proti Fiesi, se naslonil na obzidje in se zagledal v morje tik pod seboj, ki je odsevalo sinjino neba, tako pomodrelo, da je bilo morje skoraj črno.

Daljave so bile zamračene od poletne pripeke, Trst in Gradež sta se dala bolj slutiti kot videti.

Se zdaj se spominjam, kako je precej stran od obale orala morje široka trabakula. Za njo je vstajala bela brazda in jaz sem pohitel s pesniško mislijo tja in zasejal v belo morsko prst svojo vročo prisposodob, da bi nekoč ves mlad pognal iz teh brazd kot Botticellijeva Venera. Oziroma, da bi se kmalu vrnil nazaj sèm v ta poletni beli, žgoči mir.

Po dveh urah in pol svobodnega razgledovanja mesteca, ki je bil pravi mali Babilon, smo se zbrali ob mandraču in se z najeto trabakulo potegnili ven, na tintno modro morsko ravan, ki se je drobila na svetlikajoča se zrcala s sončnimi zajčki. Bolj vlekli kot vozili smo se v sečoveljske soline gledat belo žetev sinjega morskega žita — sol.

Naše srečne duše so nas napele v še bolj poudarjeno mladost. Prisposdobe, ki so nas mladile z duhom svojih podob, so se vrstile kakor zrna rožnega venca; postali smo otroci z lici, ki se bodo vsak hip zasesali v materino bradavico.

V očeh se nam je zibala solza čiste ganjenosti.

V solinah smo se izkricali in zagledali prvič v življenju kupe marmorne bele, deviške soli. Kupi so bili izrezani v gomile, v nekakšne dolge bele pokrove, pod katerimi spe sečoveljski kralji.

Vsak je segel po nekaj zrn in eno raztopil v ustih.

Hodili smo med gredicami, v katerih se je kristalizirala; kristali so bili podobni ledeni skorji in solinarji so to prozorno skorjo lovili z grebljami, kakršne imajo peki za razgrebanje žerjavke v peči, in delali v vodi majhne kupčke, ki so se kmalu na soncu obelili v sneg.

Sonce je bilo živo kot ogenj, izžigalo je svet, mislim, da takega zatišja še nisem okusil. Pomislil sem, da bi bilo mogoče v tej tihoti napisati belo pesem.

Ves prevzet od tega sveta sem se vrnil na izhodišče in se nato prevesil v drugega, prav tako polnega sanj in obratov v njih — na Dolenjsko.

Svet gričev, belih, prašnih cest in podružničnih cerkva me je urekel kot morje.

Vonji zelenja so me ovijali v snu kakor kače in me zastrupljali s svojo godbo. Ves ta svet sem prepešal in naglas presanjal. Lepoto tega kotla, v katerem gnezdiijo demoni ciganov, Slovanov, Rimljanov, Ilirov in Keltov v eni osebi, ni mogoče prenesti drugače kakor opit. Zato sem malo jedel in veliko pil, ko sem dvoril temu krjaveljskemu svetu.

Dolenjska je nedorečena lepota, ki te izziva k najbolj nepremišljenim stvarim. Ni bogata v klasičnem pomenu kot Gorenjska, marveč je njeno razkošje v milini, ki jo izražajo s slamo krite domačije s fuksijami na okencih in belimi firenčki, pa rjuha zemljice okoli hiše z bevsakajočim psom in vonjem materine dušice, ki se spoteguje v ozračju kot jegulja.

Seveda pa je v tej valujoči mehkobi doma tudi prefinjena krutost. Ko te Dolenjec gosti, še ni s tem rečeno, da si zares njegov gost, gost po srcu, zakaj njegovo prijateljsko čustvo je prekrito s tančicami kakor vesoljski bog. Dolenjec te rad pogosti, ampak bolj iz taktike kot iz prijateljstva. Da se te v razneženosti nagleda, kako daleč seže tvoja neumnost in kako in kje te bo obrnil na glavo, če bo za to potreba.

Njegov odpor do tebe ni nikoli odprt; ostrih navzkrižij ni vaju, verjetno je bila zgodovina z njim kruta in se je moral učiti živeti in izbirati sredstva obrambe, in med te spada tudi ta, da te med pogoščevanjem dobro preuči in šele nato pritisne ob zid.

Ganjen sem hodil po tem neizrekljivo lepem svetu.

Mama doma je v svoji gorenjski samopašnosti — čeprav tudi sama revna kot miš — zrla na moje bivanje tam spodaj s studom, ki si ga nisem znal razložiti. Zanj so bili to hinavci in pijanci; ljudje, ki v glavnem vse požro in zakurbajo.

Vsak ugovor zoper to je bil brez haska. Našteval sem ji dragocene vtise, ki sem jih nabral tam spodaj, seveda je bila to sama poezija, ki na Gorenjskem — in še posebno pri nji — ni imela nikoli nobene veljave. Vedno je imela isti odgovor na moj zagovor, ko sem ji naštel vse čudovite prispodobе, rekla je namreč: Daleč si padel. Nič drugega.

Za mehko, golobje prhutanje dolenjske govornice, za slamnato zlata poletja, za vonje, ki so nevidno drseli v zračnih plasteh, za moja nesmiselna pešačenja tam spod ni imela posluha, zanj je bila to čista izguba in metanje časa proč.

Nagovarjala me je, da bi se vrnil na Gorenjsko, ker sem bil po njenem že dovolj zmeden in zavržen. Poezijo, ki mi jo je dala ta dežela, je imela za posledico popivanja in slabega vpliva dolenjske revščine.

O kakšnih hišah pa mi govoriš! je zabevskala nazaj, ko sem ji opisoval dolenjsko bajto, pokrito s slamo, po kateri se plazi bakreno zelen mah, baržunasto mehak.

To so pasje ute!

Takoj nato je sledila njena maksima: Daleč si padel!

Razmišljajoč v noč o njenem globokem, nepomirljivem odporu do Dolenjske in po jalovem prepiru z njo, sem bil vselej nekoliko načet; morda sem pa res zdrsnil *daleč*, sem premišljal na stari slamnjači, ko nisem mogel zaspati. Premetaval sem se kot veter in se vznemirjeno spraševal, kaj naj bi bilo takega na Gorenjskem zame, da tudi tu ne bi padel *daleč*.

Železarna in njen nerazumni hrup?

Lahko bi dobil fejest punco, ki bi kaj bila in naredila kaj iz tebe!

Zakaj pa naj bi punca naredila kaj iz mene?

In sem spregledal: mama je zaznala, ker je bila kot mati vseslutna, da se nagibam v življenje lepote, ali v poezijo, ki ne prinaša človeku hiš in ugleda, ampak le posmeh in pomilovanje. Pesnik, razen zgodovinsko zacementiranega Prešerna, na Gorenjskem ne predstavlja nič; pač, za živo mater morda nekaj strašnega: izločitev njenega sina iz človeške skupnosti.

Najprej posredno, z nasveti sorodnikov materi, da bi zapustil tisto prekleto deželo vina, in nato neposredno.

Da, da: mami so hoteli zadnji hip pomagati, da se iz mene ne bi izlegel bebec, za kar imajo na Gorenjskem pesnike, in verjetno kar povsod.

Vsake počitnice si je krvavo prizadevala, da bi mi pretrgala na kakšen način stik z Dolenjsko, to deželo prispodob. Bila je prepričana, da bom nehal noreti kot pesnik, če bom ostal nekje blizu Komende, tega nadvse razumnega kraja, ki je povrh še blizu Kranja. Tam bom staknil kakšno fejest punco in ta bo naredila iz mene svojega hlapca.

Kaj hitro pa se je pokazalo, da zame ni rešitve, kajti tudi na Gorenjskem sem iskal samo prispodobe tišin; po cele dneve sem bil v stikih s polji, kjer so se barvala v poletni ici žita in kjer so v razorih tlele plevice v rdečih rutah, visele, pripete na zrak, postovke, kanje in tiho krožeči krugulji; zrl sem v zoreči češmin in na gadje hrbte, ki so polzeli po ostankih listja.

Tudi na Gorenjskem sem iskal samo Dolenjsko.

Prav zaradi tega je mamo doletelo to, česar se je najbolj bala: izločitev skupaj z mano iz človeške sredine.

Vsem sorodnikom, znancem in drugim je bilo končno na dlani, da je rodila bebeca, in opravili so z obema skup enkrat za vselej.

Ihteč me je prosila, da bi bil Torkarjev Jakec.

Gledal sem jo in nisem je mogel razumeti, zakaj naj bi bil nekdo drug. Zdaj vem.

Torkarjev Jakec je bil akademski slikar, modeliral je partizanske spomenike, slikal izjemno dobre slike, posebno akvarele, ki so jih odkupovali celo za predsednika republike ter druge visoke predstavnike ljudske oblasti, imel je velik ugled v kraju, vsi so ga radi srečavali in presrečni so bili, če so se pohvalili, da je s katero od teh avš spregovoril kakšno besedico, četudi le pozdrav.

Pozdravil jih je Torkarjev Jakec.

Zakaj ne bi bil to tudi jaz?

Kako, mama? Slikati ne znam, Jakec ima ta dar od očeta, kot pesnik moram iskati besede, skrite v tišinah in drugih zvezah.

Mama ni mislila na to, ne, ampak da bi bil tako dober, kot je on, ki z vsakim rad govori in ni prevzet od uspehov, temveč je skromen, tih ... in dober ... dober ... dober ...

Enako dober sem bil tudi jaz, pozdravljal sem vse javorniške avše, žal, primera z Jakcem ni zrasla v tri dni, Jakec najprej ni bil pesnik, kar sem jaz bil, to je bebec, bil je zaželen vsepovsod, ker je pač izkoristil konjunkturo; če pa bi iskal pravo črto toliko časa, kot sem jaz pravo besedo, bi bil v kratkem javorniški Čargo in prav nobena avša ne bi bila počaščena od njegovega pozdrava.

Jakec, sem videl, je bil predvsem pameten, kot se temu najbolj preprosto reče.

Tale Jakec je bil kajpak le sunek v mamu, češ poglej si malo razliko, on je s slikami navzoč pri predsedniku republike, tvoj pa hodi sredi dopoldnevov in popoldnevov gor in dol po poljih, govori sam s seboj in vsem se zdi ob pamet. Namesto da bi delal — pilil železo — sanja in išče prave besede. Neobrabljene, kakor pravi sam.

Prav tedaj je prišlo do hudega izpada tete Jule. Mama si je šla k nji sposodit denar za vozovnico. Za počitniško plačo sem si bil kupil novo obleko in tako nisem imel za pot. Teta je imela priliko, da se je izdivjala nad mamino in mojo zadrego — k obleki je morala dodati še mama svojo plačo — rekla ji je, da bi me bilo treba ubiti.

Skratka, ubiti.

Bil sem navzoč pri tem dretju. Mami je zavrela kri, pokazala je name in rekla sestri, naj me kar ubije, če me more.

Bil sem popolnoma miren in jo opazoval, to svojo teto, ki me ni zmogla nikoli niti hip ljubiti. V nji je odseval nepremagan gnev, da sem se rodil iz zveze, kateri so nasprotovale obe strani, očetova in materina. In kolikor večji sem bil, tem večji je bil proti meni tudi odpor. Nihče ga ni uspel skriti, vsak ga je nosil na obrazu kot svojo drugo barvo kože.

Bilo mi je nepopisno hudo, ko sem poslušal to ubogo bitje, ki se je poniževalo zame. Smilila pa se mi je tudi teta, saj je bila še bolj nesrečna kot jaz, ko je izražala le splošno mnenje ljudi, da je treba — ne mene — ampak pesnika v meni ubiti.

Ko sem jo vprašal, zakaj bi me rada pokončala, ali morda zato, ker si mama večno sposoja pri nji denar — ki pa ga ji je vsega vedno vrnila — je odgovorila, da bi me ubila zato, ker sem navaden izkoriščevalec, dolenska baraba in pijandura, ki se ji ne smili nihče, niti lastna mati.

Dokaži, sem zavpil, ker drugega nisem vedel odgovoriti.

Nato je izbruhnila, da bi si ta denar lahko zaslužil, ampak da sem len kot pes in se grem raje učitelja, v resnici pa sem ... nula.

Mama je begala z obrazom od nje k meni in od mene k nji.

Kje naj zaslužim? sem jo vprašal in ji hkrati že odgovoril. V železarno kot učitelj ne morem, ker sem v službenem razmerju. Torej ...

Kamen pojdi tolč!

Mama je spregledala, da sem izgubljen in da me nikoli ne bo videla Komenda blizu Kranja, tega pa je predvsem kriva Dolenska, ta revna, ušiva rit, ki me je zasvojila s svojim vinom.

Ves razbolen sem odhajal v naročje baržunaste lepote, sredi katere so gnale cerkvice kot po dežju (protestantske krvi).

Brž ko sem bil mimo Ljubljane, so se mi rane, ki so mi jih zadali domači poskusi spreobrnitve, ohladile. Le ena se mi ni nikoli in tli kot Vezuv na Siciliji in ob določenih asociacijah privzdigne iz zastrtin celo moje pesniško rojstvo. Ta rana se imenuje *Jakec*.

Torkarjev Jakec.

Še zdaj jo vidim, mamu, ki jo je sram, da me je rodila in si želi namesto mene Torkarjevega Jakca.

Pobledim, kadar Vezuv bruhne na dan to ime.

Nikoli ne bi bil rad Jakec! Ta je naredil premalo takih črt, kakršne sem jaz v besedi!

Sredi dolenskega sna je prihajal potem ta Jakec kot moj dvojnik in me pregovarjal, da bi se vrnil tja gor, ker tu dol res ni nič drugega ... kot neizrabljene besede.

Borila sva se, kdo bo imel koga. Priznati moram, da je imela mamina želja posebno spreobrnitveno moč in je bila začetek nekega novega mojega rojstva.

V hip tega zapisa spada ena zadnjih živih smeri moje mame: ko so jo dotolkli z mojim romanom Dim, prišepetovaje ji, da sem opisal v njem sorodnike v nemoralnih pozah, kar seveda sploh ni res (kajti vsaka literatura je nova stvarnost, ki nastaja po postopku, ki naj si ga prizadeti ogledajo v spremni študiji dr. Antona Ocvirka h Goethejevemu Trpljenju mladega Wertherja). Mama je ta prišepetavanja vzela za čisto resnico in ni prišla k meni, avtorju romana, da bi me presprašala, kako stoje stvari, tudi pisala mi ni, ampak je šla k svojemu zaželenemu sinu Jakcu, ki zna tako ljubko pozdravljati avše, da tega več ne pozabijo. V njenih predinfarktnih blodnjah pa ji tudi njen zaželeni lik sina ni mogel pomagati in naslednjega dne jo je kljub vsemu usekalo do smrti.

Mama me je morala še prej, preden je odšla s tega jalovega sveta, izdreti iz svojega življenja; v pismu, ki sem ga dobil mesec dni pred njeno smrtjo — pisali so ga drugi, se mi je morala odpovedati kot mama.

To pismo hranim in fotokopije so potaknjene po varnih krajih, da bo dokument resnice o mojem ubijanju še dolgo navzoč.

Tisti pa, ki so ga napisali, so se po dobrem letu natančno poučili, kaj se pravi pisati taka pisma.

Le Jakec, ta nič krivi fant, slikar in sošolec, ki se imava kljub vsemu rada, sveti nenehno v mojih tesnobnih trenutkih, kadar samotni iščem neizrabljene, čiste besede ob morju med srebrom oljk, ob rekah, po Trstu, cerkvah, knjigah, stezah Kobanskega in ob spominih določenih trenutkov, ki beže kakor tisti nekdo v Murnovi pesmi Nebo, nebo.

Jakec je moja strašna skušnjava, ki ga imam neizmerno rad, toda v svojem dnu ga sovražim, ker mi je nedosegljiv zgled, zgled, ki mi ga je po drugih postavila mama in zaradi tega sem mamu potem tudi zgubil.

Kadarkoli sem se vrnil z Dolenske po tistem tetinem izbruhu, ko je bila mnenja, da bi me bilo treba ubiti, so bile mamine oči vedno naravnane v ta nedosežni zgled.

Da, če bi bil Jakec, potem bi bil njen sin.

A nekako me je morala vseeno prenašati, dokler sem se vračal ves zamračen v svoje dolenske podobe.

Toda tudi spodaj so me končno pogruntali, da sem bebec; da bom večno mečkal v rokah papir in si to šuščečo školjko nastavljal na uho, razbirajoč iz papirnih šumov kozmično govorico.

Spodaj sem hodil k pesniku Severinu Šaliju, ki je klepal prevode v podolžni sobici, podobni globoki grobnici; na ušesih sem imel to školjko iz šuštečega papirja in strmel v Severina, zakaj zame je bil to prvi živi pesnik.

Poslušal me je, in bolj ko to, opazoval svojega ponorelega obiskovalca, in iz moje pantomime, gibov rok, sonornega glasu skušal priti do mojega bistva oziroma pesniškega daru, ki ga tedaj moji stih še niso razodevali.

Nečesa pa vendarle ni spregledal pri teh mojih recitacijah v njegovi grobnici: da imam pogled, ki mu nič ne uide, zato mi z nobeno senco svoje duše ni dal vedeti, naj neham pesnikovati, ker to, kar šepčem, niso pesmi.

Delal se je, da bi lahko bile ... pod določenimi pogoji ... toda ...

Videl sem, kaj pomeni toda. Pomenil je nepopisno garanje in četudi bi to izpolnil, bi to mogoče še zmeraj ne bi bila poezija. Zanj preprosto nisem bil pesnik. Mislil je, da tega ne vidim z njegovega molčanja, v resnici pa on ni z mojega, da sem ga spregledal.

Toda delala sva se dalje, da ne vidiva stvari take, kot so, čeprav sva jih videla; Severin je rad zapuščal mizo, za katero je bil priklenjen kot Prometej, odšla sva v katero od gostiln, se malo sprostila ob kavi in cvičku in se zaklepetala o stvareh, ki so me držale takrat v napetosti.

Mož se me je dobro nagledal in se tudi nazabaval nad mojo nevednostjo, predvsem pa nad mojo otroško odprtostjo, saj sem bil kakor sito, ki vse pade skozenj.

Včasih sem imel občutek, da me skozi njegove oči gledajo še neke druge.

Drugi in hkrati tretji, ki sem se z njima seznanil tam spod, sta bila knjižničar Bogo Komelj in Jože Zamljen-Drejče.

Prvi je bil upravnik študijske knjižnice, majhen, okrogel, zalit, s tresočim glasom in izrednimi duhovnimi membranami, kakršne le redko srečaš; ta me je povsem drugače preučeval kakor Severin. Vzel me je kot človeški primer v svoje občutljive mline in predelave, primer, ki ni še to, kar hoče, da bi bil. Njegov pogled name je bil čisto drug kakor Severinov; ugotovil je moč in dispozicijo. Pred mojo prodirnostjo se ni skušal zastreti s sencami pogojnikov.

Komelj me je tudi seznanil s tretjim, Drejčetom, brkatim partizanskim učiteljem, ki je bil tedaj na stranskem tiru zaradi svojega neustrašenega gobca. Z njim sva največ popivala. Naučil me je končno gledati na svet z nelepe strani, namignil na to in ono in se možato zavzel zame, ko so mi zagrozili z izgubo prosvetnega kruha.

Mislim, da je bil Drejče ves čas na stranskem tiru, tja do svoje smrti.

Imel je neverjetno izostren čut za pravičnost in posebno nagnjenje za dobroto in razumevanje svojih vajencev, katerim je bil šolski ravnatelj.

V njegovi nočni, pijanski šoli, ko sva zapuščala gostilne, nalita do temena, sem se učil gledati svet v peti razsežnosti. Njegove izbuljene oči, poudarjene ustne šobe in brki so izražali počlovečenega žrebca v sinji ruski stepi.

Nikoli nisva storila nobene neumnosti, ko sva drhtela skup v luninem svitu, ampak sva se ustavljala in iskala nove besede za svoja nenormalna občutja.

Imenitno!

Njegove nozdrvi so čutno drhte v sapi, ki se mu je razlivala iz ogromnih pljučnih kril prek šob in brkov. Dotikajoč se posrebranih plank od mesečine sva skup lajala in nazadnje odšla odlit z mostu čez Krko v Ragov log.

Reka je drhtela v zlati mesečini, nakodrana kakor svila.

Drejče je bil kot Taras Buljba, ogromen, noč ga je bila še povečala in razširila, podprt z rokami v bokih je bil bolj spomenik, ki se spreha v nekih snih, kot človek. Odpel je rezo in pustil, da mu sulc prosto visi. Le ko je pognal skozenj curek, se je rahlo vzbopil, kot planiška skakalnica, parabola zatega urina je zaškropila in pod nama je dolgo peneče šumelo.

Ob bregovih pa so ščuke čmokale, pleneč kline.

V eni takih noči, ko sva vse odlila v reko in bila lahka kot grešnika po hudi spovedi, sva se naslonila na mostno ograjo in Drejče se je tiho, žalostno razgovoril o Lamutovi smrti. Bila sva nepopisno žalostna. Začutila sva slikarjeve getsemanske muke, ko se je odločal za samomor.

Vprašal sem Drejčeta: — Kako je mogoče sredi zime iti v mrzlo reko?

V Drejčetovih očeh je odblisnila solza in v nji luna.

— Tudi jaz sem ničkolikokrat tako pomislil kot ti, je rekel, kako iz toplega, zavetnega doma greš mirno v mrzlo reko. Ampak je to mogoče narediti, je. Če je tam, kjer si, in je pokazal na silhueto mesta, bolj mrzlo in bolj strašno kot v smrti. So življenja, ki so hujša od smrti, prijateljev! V ostalem pa . . . Saj si slišal! Veliki Velazquez ga je poniževal, kjerkoli je mogel; odvzel mu je vsa naročila, tako da ni imel od česa živeti . . . Videl boš, kako je to . . . Pri nas vedno pobijemo najboljše ljudi, ali pa jih prisilimo, da se pobijejo sami. Preklete se boš moral paziti, že vohajo, da hodiš z mano.

— Ne vem, kako se je mogoče vreči v reko sredi zime, sem ga bil preslišal.

Ta Lamutova poteza sredi mraza me je pognala v grozo in začudenje.

— Tudi jaz ne, je odgovoril tiho Drejče.

Odšla sva z mostu. Čutil sem, kako se nama je pridružil slikar. Oba sva ga začutila, zlasti njegov prozorni duhovni lik, ki je živel dalje v prostoru sveta. Samo s spominom se ga je bilo treba dotakniti in se je prebudil.

Iz kapitlja je udarilo tri zjutraj. Dan se je začel dramiti kot zašepetan glas v snu. Bil je testeno siv.

Drejče je rekel: — Včasih ostaneš v življenju iz neznanega razloga, čudiš se, da si živ, in potem začneš ugibati, zakaj, in vse mogoče ti pride na misel. Največkrat stoji na koncu resnica. Zaradi nje si ostal živ. Kakšne, katere? Tega nikoli ne zveš. Po istem postopku in z nekoliko drugačnimi besedami v njem umreš in spet nikoli ne zveš, zakaj.

— In kaj je potem življenje, in kaj smrt? sem vprašal. Če je postopek isti in so le besede nekoliko drugačne?

Položil mi je svojo tarasovsko roko na rame.

— Poglej, ti, je zabasiral, ki ti sulc stoji, kadar hočeš, si se kdaj vprašal, koliko orgazmov tiči v človeku, ali v tebi samem, pa v ženski, ki gre mimo tebe? In kaj ta čudoviti blisk, ki razpara človeka v utrujenost in sproščenost, pomeni človeku? Si se kdaj vprašal, kaj vse si naredil in kaj vse je naredila ona, da sta prišla do orgazma? Koliko njiv je oplela, koliko le-teh požela, pa pojedla kruha, popila vina, koliko poti je popisala s svojim nagonom, da je končno dosegla ta svetli cilj? Vse, kar počnemo na svetu, je samo bližanje, bližanje ... orgazmu. Ko se človek v tem izšteje, mora umreti. Ni pa nujno.

— Sprašuješ me, kaj je življenje. Za ene dobra hrana, za druge trenutek, ki ga ujame pesnik v stih. Zame je življenje tole vračanje iz prejšnjega v današnji dan. Ta lok je zame nepopisen, in kot vidiš, ga ponavljam, kadar ga morem.

Zaslišala sva kose, ki so potegnili iz sebe vijugave zvoke. Testo dne je vzkipelo in se prelilo v mehko bno nihanje. Ko da se bo utrgalo.

Nekaj trenutkov sva prisluškovala in se nato vsa mračna in temotna v gibih poslovila in odšla vsak v svojo stran.

Samcat sem rinil proti Hmeljniku, nekakšni škrbini črnih zob, ki so moleli iz zelenih čeljusti.

Trava okoli mene je spustila svoj močni vonj kot nekatere ženske.

Jutro, ko si sam na cesti, sivi od rose in človeških usod, je najčudovitejši trenutek. Srečuješ hrošče, ki se vračajo od parjenja, glisto ob robu ceste, kjer je vlaga, pajka, miško, krta, ki znenada prekucne kup črne prsti, da se razsuje kot pravkar zameseni žganci iz črne moke, mačko, ki je kot hipnotizirana, ko te zagleda, in ne ve, kam bi. Tu je potem še tišina, ki ti dovoli, da se brezskrbno pogovoriš s seboj o vsem. Zato imam rad ceste v zgodnjem jutru, ker je le ob teh urah mogoče na njih pametno govoriti s seboj, sicer moraš molčati, ker te vse vidi in vse sliši.

Okoli in okoli je vse obvešeno z roso, trave so ukrivljene od srebrne teže in pajki preže v injasto belih pajčevinah.

Kakor brada čebel sem, težak, dišeč od prispodob poezije, ki sva jo vso noč nabirala z Drejčatom.

A šele zdaj, ko to spominsko obnavljam v tem zapisu, spoznavam, da je bila materina težnja v resnici globoka slutnja in hkrati moja obramba: če bi tedaj po njeni želji postal Jakec — kar ni bilo mogoče — bi se verjetno rešil zelo mučnih stvari, ki so sledile. In ker sem hotel ostati pesniški bebec, je bilo treba nekam z menoj.

Kam torej z bebcem?

V Rdeči kotiček.

In kje je to?

To je bila micena dvoranica v kletih bivšega okraja, ki je služila vsem mogočim manifestacijam duha tamošnjih Jakcev; sem so hodili brat in se študiozno poglobljat v razne fraze, pa šahirat, kramljat in se sproščat v kvantanju. Jakci, seveda, ne jaz. Mene so sem nekega dne prignali in me

obtožili nemarnega življenja in slabega opravljanja dolžnosti in nemoralnih zablod. Prvo je bilo res, zakaj bi delal, je rekel Drejče, medtem ko se tvoji predpostavljeni praskajo po jajcih od dolgega časa, nakupujejo od obubožanih kmetov zidanice in se kurbajo v njih, v kancelijo pa hodijo v glavnem brat cajtenge. To je vse slovensko delo. Drugo ni bilo res; to je tretje. Bil sem res poln orgazmov in sem iskal zavito pot k njihovim odgonetivam, kakor sem vedel in znal. Toda o kaki pohujšljivi čezmernosti ni bilo niti govora.

Drejče mi je nasvetoval, da se te obtožbe branim karseda nepopustljivo, zahtevajoč priče in sploh . . . Rekel je: — Reci jim, da zate ne velja celibat, in če te bodo vseeno nasadili na paragraf, niso nič boljši od onih v kapitlju, ampak mnogo mnogo slabši, ker tisti so vsaj odkriti nasprotniki »greha«, ti pa so njegovi veliki molilci in ga bodo na tebi obsodili, na sebi pa ne.

Tribunal znanih tarokistov se je zbral v svečanih maskah, njihovi glasovi so brenčali kot majski kebri v kostanju. Nekakšno delo so navsezadnje le morali opravljati zraven branja časopisa.

Ko sem jih gledal, kako prijazni so med seboj, in kako dobro se poznajo, to se je dalo razbrati po govorici njihovih pogledov, se mi je zazdelo, da se pripravljajo na nekakšen poganski obred, podoben daritvi. Darovan pa da bom jaz.

Resno me je zaskrbelo.

Res: to je bila maša z bebcem kot hostijo v Rdečem kotičku.

Vsi mašniki se med seboj dobro poznajo, zlasti ko se pripravljajo na koncelebriranje. Predvsem s pogledi in s posebno vrsto prijaznosti v zaupnih gibih rok.

Kot hostija sem čakal v prvi vrsti, da me darujejo.

Primež ljudi se je naposled razmestil; tipkarica, znana kurba, je imela nekoliko bolj vzvišeno mesto, da je lahko s pregledom nad dogajanjem spremljala sodbo nad meno in jo sproti zapisovala.

Znani obrazi, ki so mi še prejšnji teden čestitali za objavljene pesmi, me niso več poznali, čeprav smo bili pol metra vsaksebi. Nasprotno: ko so začutili, da se jih v spominu spominjam kot svoje častilce, so si dali še dodatnega opravljanja med sabo, seveda, to pot prijateljsko službenega.

In potem je moj zagovornik, ki je bil hkrati tudi vodja obtožbe — vse v enem — z drhtečim glasom naznanil, zakaj smo se zbrali.

Poslušal sem ga in seveda mislil na njegovo lepo hčer ter sina, ki sta bila mojih let in sta se prav tedaj v točki, zaradi katere smo se tu zbrali, še bolj živo udeleževala kot jaz; pomislil sem na mamo doma, ki je celo življenje hotela in celo molila za to, da bi bil Jakec — morda nekoč to le še bom — in pomislil sem na še eno klet, kjer so me tudi mučili na podoben način, po gestapovsko, iz katere so me kdaj pa kdaj poklicali ter mi ukazali, da z rokami počistim njihove zasrane školjke po njihovih brlogih.

Klet, klet . . . je vedno primeren kraj, kjer udušiš človeške krike.

Celo sveta inkvizicija je imela svoj rdeči kotiček nikjer drugje kot v kleti.

Moj zagovornik me je medtem, ko sem premišljal vse mogoče, tako slabo zagovarjal pred samim seboj — saj je bil tudi moj glavni tožilec — da sem bil v hipu pokopan. Nekoč kasneje mi je to tudi priznal in obžaloval, da sva tako nečedno pogorela pred njim samim. Zgrožen mi je to priznaval in otepal z glavo kakor konj. Ni mogel verjeti, da me je res tako slabo zagovarjal. Ko sem mu omenil, da je bilo to nujno, ker ne more sebe kot tožilca spodnesti, je rekel, da to ni res; pravno je to nekaj nadvse izvirnega, biti tožilec in zagovornik hkrati, to je po njegovem bodočnost človeške pravice, vendar se mora v tožilcu globlje oglašati branilec in tisti hip bo človeštvu zagotovljena sreča.

— Moral si pogoreti, moral, mi je rekel Drejče, ki me je čakal v gostilni ves zabuhel, zato, ker si pesnik, mi pa vse pesnike že od Trubarja dalje pokončamo, ali pa jih stisnemo v prisilne jopiče služb in tam potem pocrkajo. Midva sva si pa dovolila preveč. Šla sva lulat v Ragov log ob eni zjutraj in lajala sva v luno in za Lamutom sva žalovala. Pa tisti golaž, ki sva ga izpulila direktorjem tisti večer, ko sva vdrla v posebno sobo, te je stal. Mene ne upajo jebati, pa jebejo tebe. Ampak v resnici so mene, ne tebe. Koliko so ti zaračunali za vse skup, z golažem vred?

— Dvajset odstotkov od neto prejemkov za dobo desetih mesecev.

— Ma-do-na!

Njegove jajčaste oči so bodle skozme.

Tistega dne sva se še bolj veličastno zapila iz žalosti nad licemerjem tožilca.

V enem od naslednjih let so me prisilili v najbolj slepo ulico, iz katere nisem mogel niti znal več ven. Okoli mene je poplesoval zeleni dan, dišeč po kaleči prsti; v vetru so plala stebila pšenice in rdeče lucerne, krompirišča so močno dehtela po gomoljih. Toda vsa ta lepota je bila že onkraj mene. Zapisan sem bil smrti.

V območje vsega tega, kar sem imel tako rad, nisem mogel več vstopiti.

Smrt je čisto nekaj drugega, kakor mislimo o nji tedaj, ko imamo še kakršnokoli smer pred seboj; pesniška smrt je na primer lepa, vsi bi radi tako umrli, če bi bila smrt prispodoba, a ni; nekdo jo je skiciral v stihu, ko je imel pred seboj še vse smeri življenja. Smrt je v resnici biti ujet v brezizhodnost. Ko se te polasti to bridko občutje, potem lahko rečeš, da je že vstopila vate; skoznjo je mogoče videti vse: zelenino, trepetajoče sence, slišati je mogoče vse glasove, toda nič od tega ti ne more več odpreti smeri v to, kar še vidiš.

Marsikaj beremo o ljudeh, ki so odšli tako, kot sem odhajal tudi že jaz, seveda je to le navadno lirično blebetanje, ki ga je zanimivo prebrati, toda z resnično pomočjo človeku, v katerem je smrt, nima nič skupnega, ker pomoči za to stvar preprosto ni.

Noben glas te ne more več odpreti.

Vse sem pripravil, kar je smrt od mene zahtevala. Imel sem občutek, da je kirurg, ki uporablja moje roke.

Pred to operacijo sem se prespominjal še zadnjih dogodkov, ki so me zaprli v brezizhodnost; bili so res mojstrski. Večja mojstrovina kot biti zagovornik in tožilec v enem.

Zal mi je bilo le za Drejčeta. Mama je tako imela svojega Jakca.

Vse se je v redu začelo — ne rečem, da je bilo dobro, bilo je slabo, pošastno in brezizhodnost je rasla kot bela goba. Potem se je razgrnil ocean tišine, in čeprav sem se zgubil v njem, sem čutil, da mu na neki način prisluškujem. Iz tega prisluškovanja sem se nato pretolkel v tisto, kar sem nekoč zapustil onkraj sebe: v poletni dan, poln šumov in cvetja; okoli mene je sonce nastlalo svoje svetle rože; knjige so dahnilo vame svoje duše, vse je spet postajalo smiselno... Pobesnel sem in se vrgel nazaj v temo, vendar oceana ni bilo mogoče več doseči. Kopal sem se v luži teme, ki sem jo dosegel le s trdnim zatiskanjem vek. Začutil sem, da se mi spet odpirajo smeri, toda kam in v kaj, nisem mogel več zaznati.

Preležal sem ostanek dneвне svetlobe in počakal na mrak. Ves majav sem se dvignil.

— Jakec, Jakec... sem spregovoril prve besede, in ko sem jih slišal, sem hotel spet živeti.

Drugi del sveta, ki se mi je za hip odstrl 1949. leta v maturantskem poletju s poti, ki drži v Fieso, me je sprejel kmalu po tistem, ko sem želel spet doživljati svet.

Ko sem se v nočnih urah zgubljal v labirintu njegovih poti, sem začutil, da sva težko čakala drug na drugega. Prebiral sem fantastična imena ulic, od Aleksandra Volta, Leonarda da Vincija do Roze Luxemburg, prijetno drhtel od sreče in vdihaval stare vonje življenja, ki je ta čas izparelo.

Mestece je bilo skoraj prazno, večina prebivalcev, ki sem jih še leta 1949. čutil za temi zidovi, je kasneje izruvala svoje korenine in odšla v Italijo, misleč, da spadajo tja. Brž ko sem to spregledal, sem opazil tudi razklanost duha tega kraja. Piran ni bil več Piran. Čar tega mesteca so bili ljudje in ne njihove prazne palače, oni, ki so predstavljali stoletja življenja in dela za temi zidovi. Prešel je njihov smisel oziroma sila privlačnosti. S tem je usahnil pravi vonj kraja. Ali duša kraja. In tudi tam, kjer zdaj ta duša je, ne predstavlja nič. Izruvana je. Ljudje bodo v svojem snu vedno težili iz daljave sem in sanjali svoje polmračne sobe, uličice, stolnico s tolikimi svetimi koščicami v relikviuriju, ki so jih stoletja usliševale, sanjali bodo svoje kapelice in podružnične cerkvice, mandrač in morje, v katerega je mestece kot polotok, zajeden kot velikanski parnik, ploveč s komandnim mostom stolnice naravnost v Gračež.

Morda bo Piran nekoč res izplul ob mesečni noči, ko bo kak stari markiz kje v Toscani, ki se je tod rodil, izprosil od boga ta čudež in bog bo odtegnil Piran za hip komunistom, toliko, da bo v njem umrl stari markiz.

Tako sem sanjaril neke noči z obzidja stolnice ali s komandnega mosta svojih sanj. Poslušal sem morske zavihke plime in opazoval mesečino na morju, ki je srebrila gladino. Zlata cesta je držala naravnost proti Opčinam.

Trst je bil močno razsvetljen. Za tistimi lučmi sem čutil življenje, nemir — privlačujočo silo svobode.

Strehe mojega mesteca so bile kot ploskve Monettove impresije, sem in tja je iz mesteca pomižiknila slabotna žarnica, v glavnem pa je bilo vse pregrnjeno s tančico žalovanja.

Moram reči, da sem ves čas, odkar sem bil tu, iskal stika z ostanki bitij, ki so nekoč predstavljali ta kraj; dovolj mi je bilo, da sem jih slišal govoriti, že sem našel stik s koreninami, ki so napojile tudi mene s preteklostjo, ki je zame vedno sveta stvar. Zato, ker je v vsaki napor življenja, njegova lepota oziroma iluzija, ki nas ohranja vedre in sposobne za življenje.

V preteklosti je starožitnost ali bistvo vsega.

Totem!

Vedno sem hodil kupovat vino h kmetom, ki so stanovali v mestu, vinograde pa so imeli v Sečovljah. K njim sem hodil zato, da sem se naužil vonja hiše, ki se je začel že v veži. Nato sem se zamaknil, poslušajoč, kako mi kmet nataka, njegov varčni gib, da ne bi kaj polil in da ne bi nalil premalo, sem užival kot balet. Kakšna pravičnost je bila v teh rokah! Kakšno zamaknjenje v opravilo! Vmes pa sem še škilil po prostoru, ki je bil ves v poetičnih prelivih večera, na tihožitje rib na mizi, ki so bile pripravljene, da zadiše iz ponve po značilnem vonju grenkega morja. Zrl sem na ogenj, ki je nastajal pod rokami žene.

Nič koliko elementov za svoje pesmi sem dobil v teh in podobnih stikih.

Kdo se ne spominja oštirja tik živilskega trga z nosom velike, zrele vrtno jagode! Nos-jagoda je vse bolj pridobival svojo slastno zrelost, vsak dan je otožno obvohaval življenje okoli sebe. Čeprav je imel gostilnico vedno polno, je bil videti izruvan in samotni; tudi žena je kuhala in stregla odsotno, njuna pogleda sta iskala med nami le stare znance, meščane, ki so se nekega dne izruvali iz kraja kakor kiti samomorilci in se včasih za hip vrnili.

Tudi njega sem užival kot baletnika. Hodil sem ga gledat, kako je s sanjskimi gibi segal po pijači v veliki steklenici in jo s slastjo na ustnicah pretakal v manjšo steklenico. Pri tem mu je obrazna mimika izražala globoko skrb, da bi nalil pravično in da ne bi razlil. Z njega se je videlo, kako spoštuje delo narave. Častil ga je s pravimi mukami.

Vsi ti pričevalci starega mesta, iz katerega je rasel njegov smisel, pa so tiho in drug za drugim zapirali oči in odšli spat v pripravljene grobnice.

Vedno me je zbolelo, kadar sem zvedel za tak odhod, ker je bilo s tem vse manj možnosti, da bi našel stik s preteklostjo.

Nekega zimskega dne, ko je bilo vse okovano v led in mraz, z neba pa je vlekla burja, sem bil sam doma; bolan sem poležaval zaradi angine, po polknicah je tolklo, kakor da se oglašajo z zvonika velikonočne raglje.

Ležal sem na divanu, kuril majhno pečico in bral.

Zazdelo se mi je, da je nekdo odprl spodaj vrata in stopil v vežo.

Da, je.

Poštar! Njegova ura je to.

Čakal sem, da bom slišal tlesk zajetne torbe in zalistovanje po pismih, ki se je slišalo v stanovanju.

Nič. Torba se ni odprla in šumov papirja ni bilo slišati.

Toda nekdo vendarle je spodaj.

Stoji. Čaka.

Kdo neki je?

Vstanem. Polknice v burji zašklepetajo z vso ihto.

Še bolj prislunem proti veži.

Nič ne slišim, z dušo pa čutim, da nisem sam v hiši.

Minute se razvlečejo v ure dolge stepe.

(Čakanje v strahu je prostranost, spoznavam.)

Nazadnje se le nekaj premakne spod, kjer mora biti peklenško mrzlo, saj je vse iz samega belega kamna.

Morda je inkasant za elektriko in razbira iz števca številke?

Da, da, on je. Kdo drug bi hodil tako odsotno po stopnišču brez ritma; seveda, hkrati se zagleduje v obračunske liste; vsekakor je on — inkasant.

Že stoji pred durmi. Zdaj bo vzel iz knjige list in potrkal.

Po-tr-kal . . . po . . .

Ni inkasant. Ne, ni!

Primem za kljuko in odprem.

Pred menoj stoji suh, kot iz bele bezgove sredice narejen možiček v zelenem hubertusu, iz brade mu srši oster, bel fiks, veke ima krvave, pogled pa se mu zazira v nekaj preteklega.

Kdo ste? vprašam.

— Io sono il conte Giuseppe Antonio Maria Marinelli, je odpel z žalostnim, litanijskim glasom, anni fa abitavo in questa casa. Non dovete capirmi male, non sono venuto per mandarvi via, ma vi prego di permetermi l'entrata.¹

— S'accomodi, sem ga povabil.²

Vstopil je. Bil je suh in velik mož, predvsem pa zelo star.

Ponudil sem mu stol.

Odkimal je.

— Forse morirò fra poco, signore, non deve offendersi se desidero toccare queste pareti.³

Požrl sem svoj glas.

Stari gospod se je, kakor slep, približal zidu.

— Desidera vedere anche le camere?⁴ sem vprašal.

Preletel ga je nasmešek.

¹ Jaz sem grof Giuseppe Antonio Maria Marinelli. Nekoč sem stanoval v tej hiši; ne smete me narobe razumeti, nisem vas prišel izganjat iz nje, ampak prosit, če bi smel vstopiti.

² Izvolite.

³ Gospod, morda bom kmalu umrl, ne smete mi zameriti, če bi se rad dotaknil teh sten.

⁴ Ali bi želeli videti tudi sobe?

— Avevo paura di chiedervi, ma sarei molto felice di poter vederle,⁵ je rekel s povišanim glasom.

Šel sem pred njim in odpiral vrata, on pa je šel za menoj kakor prikazen iz sanj, nasmehljan, čist, z rokami se je dotikal sten in spomini v njem so oživeli kot kri. Začel je zardevati in prebudil se mu je tudi smeh.

V spalnici se je zagledal v poslikan strop, v ladje z dekleti, ki so vozile cvetje. Postal je odsoten. In potem je kar stal in ni se več premaknil.

— Vorrebbe dire qualche cosa?⁶ sem ga vprašal.

— Vorrei dire una parola che sta, je izzinil s piskajočim glasom, tra il grigio e il bianco, ma che ancora non c'è. Forse sarà fra poco.⁷

In se je zasukal in odšel sklonjen pred menoj v kuhinjo.

— Posso offrire un tè?⁸ sem ga povabil.

— No, grazie, je odgovoril, con questo rovinerei le mie impressioni.⁹

Ponudil mi je svojo belo, svilen roko, mrliško čisto in belo in se mi poskusil nasmehnuti, a se je spačil v grozljivo masko in odšel.

Poslušal sem, zadržujoč diha, kako se je trgal korak za korakom od spominskih zidov, vsak je bil dolg več minut; slišal sem ga, kako je tudi zasopel, kakor da se baše z davečim jokom.

Hotel sem stopiti ven in ga potolažiti, se zjokati skupaj z njim, saj to so bili zidovi, v katerih je bila potonjena vsa mehkoča in ostrina ljubezni njegovega rodu; vse žalosti žensk, vsa hrepenenja, bolezni, ozdravitve, molitve, moči, upanja s kriki življenja.

Kaj, hudiča, delam v njegovi hiši!

Komaj sem se zadržal. Z eno roko sem tipal kljuko in odpiral vrata, z drugo sem jih tiščal dol.

Bil sem kot nekoč moj zagovornik in tožilec v eni osebi.

Vtem je nekdo v meni rekel, da moram pustiti grofa samega, da se poslovi.

Le stežka sem se pomiril, spustil kljuko iz krča roke in se sesedel na stol, poslušajoč njegovo davečo krehanje in dolgo poslavljanje.

Načakal sem se pri oknu, da bi ga videl stopiti iz hiše. Ven ga ni bilo nikoli več.

Škoda, da smo zgubili to preteklost, ki je bila kot bela slonova kost, kajti zdaj nimamo zaradi tega nobene prave sedanosti. Na tem kraju ne.

Po tem dogodku sva bila z morjem povezana na življenje in smrt. Nisem bil ribič, ne mornar, ampak učenec morja. Sedel sem na skalah in ga poslušal v vseh odtenkih šumenj in luči.

Preigral sem vse njegove plime in oseke. Kakšni ritmi, kakšna čudovita kakofonija!

Znano mi je iz vseh svetlob, jutranje in večerne, dopoldanske in popoldanske, kadar je nad njim sonce in kadar ga ni, znano mi je iz noči, ko so

⁵ Nisem vas upal prositi za to uslugo, drago bi mi bilo.

⁶ Bi radi kaj rekli?

⁷ Rekel bi rad besedo, besedo, ki je med sivim in belim, a je še ni. Morda bo kdaj.

⁸ Bi popili čaj?

⁹ Hvala. S tem bi pokvaril vse vtise.

na nebu le zvezde, iz mesečine, kadar se potuhnjeno vali čezenj megla, znano mi je iz jadrnice, čolna, ribiške barke, polne ulova, znano mi je iz ptičje perspektive, ko se grbi kot svileni tkanina na ženskih stegnih.

Na obrežju, kjer so drugi v poletni ici lenarili in bili le ena izmed rib, sem si jaz vzel za mizico kamen in na nji spisal o njem pesem.

Bil sem obnorel od njegovih obličij.

In začenjale so se rojevati dobre pesmi.

Začuden sem hodil po mestecu in pesniška norost je sijala z mene.

Vsaka neizrabljena beseda te presije z nečim abnormnim, in ker nisem vedel, da je treba take reči skriti, sem jih odseval z vso bitjo, z veseljem in v upanju, da ne bodo nikoli presahnile.

V bistvu stare besede v novih asociacijah so me poudarjeno izžarevale, tako da sem moral biti viden na daleč kot nekaj posebnega.

Spominjam se, da so se v bolnišnici, kamor sem se moral zateči po zdravje, zamislili nad mojimi besednimi asociacijami in me hoteli odpeljati v Pulj na psihiatrični oddelek, kjer serijsko izdelujejo nekakšne drugačne Jakec. Komu se imam zahvaliti, da nisem že te vrste Jakec, ne vem.

Ko sem tedaj čez kakšno leto zvedel, da je prav malo manjkalo, da me niso odpeljali, sem bil več kot začuden. Zdi se mi, da ogorčen. Bolniškim sestram sem se zdel prišvrknjen. Morda sem govoril kakšno resnico, ki je bila tedaj čista skrivnost ali ki je postala resnica šele mnogo kasneje, ali pa so me sprovcirale, da sem kateri obljubil kaj veselega; ne vem, res ne bi vedel, zakaj sem si prislužil Pulj.

Oh, da, spominjam se, tedaj me je prevzel sanskrtski izraz »manas« in v njegovi svetlobi so se mi pojasnile stvari, ki jih poraja človek le prek svoje misli in ta je v bistvu »manas«. Počutiti sem se začel eno z očetom kakor nekoč sin človekov. V bolnici pa so bili ti dinamizmi sprejeti z začudenjem in sumom, da je poleg te nege potrebna še psihiatrična.

Rešila me je menda neka dobra dolenska teta, h kateri je prišla ena od bolniških sester na popoldanski obisk in ji grede omenila, da imajo za pacienta človeka, ki se mu je najbrž zmračilo; govori da o mineralnem razumu in še čem. O tistem »še kaj« ni znala nič povedati. Toda teta z Dolenjske, ki me je poznala, je odločno odsvetovala, da bi me še kam peljali, ker zagvišno nisem zmešan. Ponorel sicer da sem, ampak v drugačnem smislu, kot menijo v bolnici. Zaupala ji je, da sem pesnik.

Sestri se je odvalil kamen, hkrati pa ji je bilo nekako žal, ko je zvedela za resnico, ker je bilo že vse tako lepo napeljano; toliko drobnega ženskega prizadevanja je bilo postorjenega; zbrane in zapisane (narobe seveda) so bile vse besede, ki sem jih izrekel. Prizadevale so se kot mravlje, da so spravile skup gradivo (da, pravo mravljasto delovanje so izvedle), zdaj jim pa neka dolenska teta pove, da nisem idiot.

No, in zaradi tega me niso odvedli.

Seveda se mi ni niti sanjalo, ko sem ozdravel in se poslavljal od osebja, da me je poskušalo spraviti ob normalni organski red misli in da jim je to skoraj uspelo. Zaznal sem — o ja, to pa sem — da so opeharjeni za nekaj,

ko odhajam, bil sem prepričan, da za besedo »manas«, ker je z mano za zmeraj odšla iz te bolnice.

Pod vplivom tega razgibanega mišljenja sem se nazadnje vrgel v iskanje Cirila Kosmača, ki se je leto kasneje priselil na obalo. Razžarjen od novih miselnih zvez in zavez nasproti obdajajočemu svetu sem ga iskal vsepovsod. Kakor trajno zveneče ohišje stradivarke sem hodil po žarečem Sredozemlju, nasmehljan vase, ker so se v meni sproščale čudovite prispodobе.

Ciril je moral zvedeti, da ga išče svetemu Frančišku podoben pesnik vsak dan, in to že nekaj tednov zapored. Bil je tiho kakor muren v visoki travi, ki posluša lomasteneje okoli sebe. Najbrž se je zabaval nad tem, kako blizu njega sem že bil in kako sem se spet zgubil v zamračene poletne daljave, ki so bile eno samo nebo. V žehteči vročini sta nebеса in zemlja pomaknila obzornično črto v človeške bližine, tako da je bilo zaradi tega gostega mrča videti zemljo kot nebo.

Končno sem ga našel. Bil je preprosto pod nogami, kakor na vse pretege iskana goba, in kateri se, ko stojiš pred njo, neznansko čudiš, že zaradi poti, ki si jih opravil, da si jo našel nazadnje tik ob nogah. In ne tam daleč stran, kjer si jo iskal.

Svojega prvega srečanja z njim se spominjam v zelo bežnih obrisih. Vse mi je shlapelo. O nečem sva morala govoriti, toda o čem. Zelo verjetno o poeziji. Mogoče je Ciril obudil na mojo željo zgodbo o gosenici iz Regine Coeli.

Predvsem sem ga požiral kakor kruh in on je to videl in — potreboval. Poslušal sem ga in še zdaj ga slišim.

Za opredelitev tega njegovega pogovora z mano pa sem potreboval vrsto let, a ne le ugibanja, temveč sprotnega premišljevanja, kaj naj bi to pravzaprav bilo. Pogovor z menoj to ni bil.

Bil je prej nekakšen nastop.

Toda kakšen.

Ko sem tik pred zapisovanjem tega spomina nanj prebral Korunov dnevnik Rojevanje predstave, sem našel tisto, kar naj bi bil Kosmačev pogovor z mano. A ne le z mano, temveč tudi z drugimi.

Ciril je z višjo lego glasu, sem in tja zadirčno obarvano, izražal primerno vzvišenost, samozaverovanost in zaljubljenost vase kakor vsak umetnik. Govoril je tekoče in pomirjajoče. Z neko komaj prekrito žrtvijo. Tako pisatelj sam sebe žrtvuje in sam sebe oplaja. Zato se tudi rad sliši.

Neverjetno, kako fino je Korun zadel ob rojevanju Cankarjeve Lepe Vide naravo Cirilovega pogovora z menoj.

Kolikokrat sem to tudi sam zaznal v celoti, vendar nisem znal tega izraziti.

Ciril je bil mojster teh svojih predstav, nekoliko zadirčnih in hkrati pomirjajočih, jaz pa sem postal njegov avditorij in z vsemi svojimi senzorji odražal njegove pripovedi, ki so bile res izdelane.

Ciril pa se ni le oplajal, ko se je žrtvoval, ampak je skozi neko drugo okence kukal čisto drug človek, ki se ni dal nikomur prepoznati. Do tja

nikomur ni bilo mogoče, ali pa je bilo to moč zelo redkim. Meni je to dovolil enkrat samkrat in še to z dvema besedama. Drugače pa so bile to predstave vedno v istem stilu: pridvignjena desna obrv kot pri Župančiču, požiral je nekaj trenutkov gost, dušič cigaretni dim in nato se je začela znana igrlica.

Ob vsem tem so bili na vrsti tudi človeški trenutki, polni izrednih doživetij, daleč od umetnikovega spogledovanja z avditorijem. Takrat je Ciril jecljal in njegova zadirčnost je prešla. Bil je globoko človeški, pretresljiv in zasmilil se ti je. Do tedaj nisi vedel, da je tudi to lahko on.

Ne vem, ali je pozabil, da mi je že nekoč omenil, da sem tedaj, ko sem bil prvič pri njem, kadil cigareto za cigareto.

In kaj potem, če sem jih? sem mu odvrnil.

In-n-n k-ka poo-ttem, nič kaj, jaz sem bil tudi kadilec in nisem imel niti čika.

Ja . . . madona! sem se spenil. Zakaj mi pa niste rekli?

Zakaj mi pa niste ponudili? me je izzival.

Kako naj bi pa vedel, da kadite?

Kako sem pa jaz vedel, da ste res pesnik?

Kako ste pa to vedeli?

Tako že ne kot vi, ki mi niste ponudili cigarete!

In me je prignal do spomina, svežega kot limona, da sem zagledal pred sabo škatlico cigaret z vžigalicami.

Ja, ja . . . se je izdirčil, ko je videl, da sem se vsega spomnil.

In tudi za žreti nisem imel kaj. Skuhal sem si štiri litre ričeta in ga imel v kleti, da mi ni v poletni ici zavrel.

S tem mi je želel povedati, da je bil v še hujšem položaju kot jaz, ki sem navsezadnje le imel za cigarete in kosilo.

Ko sem ga povprašal, zakaj mu je bilo tako slabo, ko je vendar Kosmač osebni znanec velikih političnih imen, s katerimi se je skoro z vsemi tikal razen z enim, je sprožil spodnjo ustnico, pokimoval zase in se zastrmel v stvar, ki mi niso bile nikoli do konca odstrte.

Zakaj se je tako rad spominjal mojih cigaret, ki mu jih nisem ponudil, tega ne znam natančno opredeliti. To ni bilo le spominjanje na njegove najtežje življenjske trenutke — no, med drugim morda tudi — ampak bolj nekakšna zveza, ki jo je potreboval, da je navezal bolj osebni stik z mano.

Sledila so potem leta v žaru besednega pomena »manas«, piščoč sem rojeval v novih prispodobah stari svet; vse okoli mene je bilo skozi ta dinamizem prenovljeno, vendar je bila druga polovica iste stvarnosti stara: bolniške sestre (tiste z mraveljsko potrpežljivostjo) so me ob srečavanjih čutile kot tedaj, ko sem bil njihov pacient.

V tem času je izšla prva knjiga, neznatna rezina papirja, v platno vezana. Ko sem jo odprl in zagledal v prostih oblikah izrisane verze, ki sem si jih pripovedoval vsa ta dolga leta samotovanja in pogovorov s sabo prek stvarnosti, ki me je obdajala, sem mislil, da me bo pri priči konec. Kajti

prišel sem do svoje knjige, do sledi v svet oziroma do sveta, ki se je vtisnil vame kot stopinja mojih naporov.

Pesnjenje je oblikovanje, ki se svojstveno vtisne vate in ti da mero življenja.

Ob tej knjižici, držec jo kot pateno nad svojo zavezo, sem spoznal, da je pesnjenje temeljni človekov nagib in da je v njem res mera svetá in življenja. Ni ga med živimi in mrtvimi, ki ni poskusil napisati pesmi. Ki ne bi začutil, kje bi se prav najedel in napil sveta in življenja. Še tako omejeno pesništvo, izraženo v navadnem verzificiranju, je boljše, kot nikoli pesniti, nikoli poskusiti sprovcirati elemente sveta, da te počlovečijo. S tem ne mislim na lažno humaniziranje, kolikor na občutek, ki ti ga pesem s svojo retroaktivnostjo vtisne. Mislim, da je to žig v tvoje meso, da si res živel.

Ob knjigi gredo skozte še enkrat vse rebusne smeri, ki si jih dal skozi, ko si tekst pisal. Zdaj te ta svet ves izčiščen zre skozi črke s svojo lepoto, in to je res nekaj novega, čeprav je osnova zelo zelo stara.

Ali je bilo vredno? sem se tudi vprašal, se spominjam, ko sem poddržal v rokah svojo pateno pesmi.

In tedaj: kaj je vredno?

Hiša? Avto? Potovanje? Denar? Zdravje? Biti obešen? Spuščen z robije? Uspešno operiran? Biti rojen?

Do danes sem videl ljudi, ki so imeli vse to za seboj, kar sem naštel, vendar niso bili zadovoljni, in občutek sem imel, da vse zgoraj naštetu ni prava vrednost; produkcija, ki te nasiti, je vendarle samo pesem.

Biti jalov v tem smislu, pomeni, da nisi nikoli prav živel.

S knjižico v žepu sem obletal vse svoje kote, kjer so se pesmi duhovno kotile, teh ni bilo malo, in smehljal sem se jim kakor takrat sestram v bolnici, ki so me hotele odpeljati v Pulj. Zelo redki so bili, ki so vedeli, kaj me je doletelo in zakaj sem srečen, čeprav sem bil daleč od tega stanja, kot so ga pojmovali drugi.

Večina se je tisti čas drenjala na občini za prepustnice, s katerimi je bilo potem moč v Trst po dišeče kopeli, milo, krila, modrce, bluže, kavbojke, zločljive dežnike, vetrovke — skratka, po zahod v dražljivi, pisani obliki, v resnici pa po njegov vonj *svobode*.

Jaz pa sem se usedel na avtobus in se odpeljal k svoji mami; bila je še vedno moja, čeprav si je bolj želela Jakca. Ne naravnost Torkarjevega, ampak mene kot nadomestek le-tega. Ves čas je škilila po pravo mero tja, da ne bi pozabila, kako »fleten« je Jakec in da bi bil jaz prav tak, če bi si mi kdaj posrečilo biti Jakec.

Ce se bom tako daleč ponižal.

Bila je prepričana, da je Jakec zato tako imeniten fant, ker se je nekoč *ponižal*. Pred kom, tega ni vedela povedati.

Torej je pričakovala od mene veliko ponižanje. A najbrž za tem ni bila ona, ampak sorodniki in še kdo, ki me ni prenesel.

V meni je moral tleti nekakšen odpor, za katerega jaz nisem vedel.

Vendar dvomim.

Mogoče je bil ta odpor samo navidezen, preoblečen v njihovo mržnjo do mene.

Ali pa so se me bali, ker sem kar naprej poslušal o tem, kako sem podoben le svojemu očetu, njim pa čisto nič; seveda se mi je to počasi zastudilo, ker kakšne bistvene razlike med njimi in mojim očetom ni bilo. Opazili so, se mi zdi, da sem jih spregledal in da jih na tihem ne maram.

No ja, v zvezi s tem se spominjam, da je mama očeta hodila tožit svoji mami, kadar je bil le-ta v službi. Takrat sem slišal bridke joke in stoke, pa tudi očitke, zakaj ga je vzela, ko so ji vendar vsi branili (od ptičic na nebu do sosedovega psa). Začutil sem, da ga je vzela predvsem zaradi mene. Vsi so to tudi bolje vedeli kakor jaz in zato je bila vojna z mamo vsakdanja stvar. Nikoli nisem ničesar naredil prav. Vsak od sorodnikov pa bi me rad kdaj tudi ubil, kakor so se v tistih časih radi izražali, ali topli, da bi počivali nad mano.

Tega refrena o počivanju med tepežem se gotovo spominjajo sodobniki.

Mama se je rada pobahala pred ženskami vpričo mene, ko so jo le-te spraševale, kakšen kaj sem, da me včasih tako nabije, da mora vmes počivati.

In vse te avše so tako delale, pa ne le z besedami; res so nas teple kot živali. Moja me je rada tolkla in vmes hladila svoje roke.

Kasneje sem mnogo razmišljal o tem tepežu, odkod neki se je priklatil, mislim, da so ga slišale od gospodov v cerkvi, ki so radi povedali, da šiba novo mašo poje in da ni nič hudega, če je otrok v pravem času dobro tepen.

Ampak jaz sem bil vedno v nepravem in karseda krepko zbatiniran in to v glavnem za nič.

A da se vrnem: tudi očetova veja sorodstva ni bila zadovoljna s snaho in je kot materina videla ves nesporazum v meni.

Resnično sem vesel, da iz tistih obilnih batin ni bilo nove maše.

Mogoče sem se pa res navzel samoobrambnega odpora do obeh vej sorodstva, ki me nista mogli streti in narediti iz mene bogvekaj, zato, se mi zdi, so tudi tako poudarjali Jakčevo ponižnost.

Prišel sem torej z zbirko pesmi pred obličje svoje matere. Delala se je žalostno in presunjeno, ko me je zagledala. Upala je, da bom nekega dne le vstopil kot večno nasmejani Jakec, planil in jo objel kot sin, ki ga ni imela z mojim očetom.

— In kaj je to? je rekla, ko je gledala knjižico s čudnim naslovom in z imenom, ki ni bil moj.

— Moje pesmi, sem dahnil, kot da imam razsvetljenje.

Raztapljal sem se v ganotju. To, čemur se je tudi ona posmehovala s pošvedrano besedo »pesem«, je bilo zdaj pred njo v knjižici in s posvetilom: Moji mami.

Nasmihala se je, ko je brala posvetilo; neka drobna luč v nji je trznila, polistala je, ne brala. Potem pa je zaprla knjižico.

Iz njenih občutij sem zaznal, da vseeno nisem Jakec.

— Kaj boš s tem, od tega ne moreš živeti, je rekla. Toliko matranja in potem, na, tri pesmice!

— Štiriindvajset! sem jo popravil.

Ni slišala.

Vtem je vstopila teta Julia, prišla je kot duh, bosa, z dolgo kito las, njene pete so bile razsekane.

— No, je rekla, si spet suh? Spet denar od uboge mame. Jaz bi te . . .

— . . . ubila, sem povzel.

— Ne, tepla teplateplatepla, da bi počivala nad tabo, je izdahnila vame, uživajoč.

— Zato me tudi nimaš, sem odvrnil, takim, kot si ti, se ne da otrok v roke, ampak kramp.

— Krasna vzgoja! je rekla in pogledala mamo in se kot duh precedila onkraj sanj, iz katerih je prišla.

— Zelo grdo od tebe, je odgovorila mama, in koliko denarja je dala . . .

— . . . po-so-di-la, ki si ga potem ti vrnila, sem nadaljeval.

— Teta je in s teto ne smeš tako govoriti!

— Lahko! Če ona z mano tako.

Gledala me je ostro, zibila zenico kot petelin in se razsrdila: — Ti se . . . nočeš . . . in se ne boš . . . ponižal, raje crkneš.

To me je razburilo, komaj sem dihal, grabil sem po nečem nevidnem, da bi se zadržal v naletu besnila.

— Povej mi že enkrat, kaj je torej tisto ponižanje, kaj, nariši mi ga, da ga bom videl. Ti samo čvekaš: ponižaj se; povej mi, kako naj naredim ta predklon!

— Bititiho, je izpljuvala, tihotihotih . . . tiho . . .

— Komu pa? No?

— Meni, teti . . .

— . . . stricem, stari mami, prastari mami; tiho vsem, da se bodo že enkrat nahodili na ves glas po tvoji suženjski krvi v sinu in hčerki; po meni se ne bodo sprehajali, hodijo naj po tebi, če imaš potrebo po tej vrsti španciranja.

Vstal sem in zginil skozi vrata. Bolečina me je ožemala okoli srca, da sem ga začutil v dlaneh, kako mi naglo utripa.

Odšel sem na pokopališče, kjer se je belil beli nagrobni mir. Skozi prst so se precejali vonji preperelih trupel. Poiskal sem očetov grob in buljil vase, v tisto utripanje bolečine v meni. Mrtvi ne vidijo, ne slišijo, le meni se zdi, da vse to še zmorejo in da so boljši od živih.

Kakšna zmota!

Mrtvi se vidijo in slišijo le v nas, živih. Kolikor jih je v nas, toliko jih je še na svetu. In nič več.

Odpri sem zbirko in bral očetu v meni. Poslušal me je in kdaj pa kdaj zadrhtel z menoj. Mojo pesem je čutil samo prek mene.

Ko sem čez leta govoril podobno iz romana materi, zaradi katerega je umrla, je tudi vse razumela, toda ne v smrti, ampak živeča v meni. Kolikor je je seveda še bilo.

Kako lepo sva se tedaj o vsem sporazumela!

Dolgo sem stal ob grobu in pripovedoval očetu o pesmih. Začutil sem, da je ganjen. Za trenutek se mi je zazdelo, da bo vstal od mrtvih kot Lazar in da se bova sprehodila po cvrččem pokopališču.

Vendar se to ni zgodilo, ker v meni tisti hip ni bilo prave besede iz »manasa«, besede, polne organskih dinamizmov.

Uspeh s pesniško zbirko je bil pravzaprav polom na celi črti, le meni samemu je prinesel žig, da sem živel.

Vrnil sem se k morju, ki mi je s plimo izlizzalo ponižanje. Zvečer sem se skril v valobran in se prepustil butanju vode in oblizovanju skrivnih lukenj. Včasih mi je kdo sledil, ker sem se mu zdel čuden, ko pa je videl, da le poslušam, me je pustil na miru.

A kot piše Mile Korun v svojem dnevniku Rojevanje predstave, da se umetnik rad sliši, ker se tako žrtvuje in obenem oplaja, sem začel razmišljati, če se v tem ne bi preskusil tudi jaz. Šel sem k referentu za kulturo, Karlu Marselu, in mu predlagal, da bi spravila skup literarni večer. Bil je takoj za to in začela sva razmišljati, koga bi še povabila. Na enem od teh so sodelovali tudi Ciril Kosmač, Cene Vipotnik in Božo Vodušek. Dvorana je bila nabito polna, Ciril je bral svoj Gaj, znano črtico o pljuvanju grenkobe v čisti tolmun Skopičnika, o grenkobi, ki postane sladkost, ko človek dozori zanj.

Vsi smo prišli oplojeni s tega srečanja, videli smo se vsak po svoje v odmevih svojih besed; vsak je žarel, tudi ledeni videz Boža Voduška je pošiljal poglede, polne prebliskov.

Cene, Ciril in jaz smo po tem odšli k meni domov na kavo, kjer pa smo našli tudi precej vina in smo se pri priči zagovorili, zapili in začeli prepevati.

Bili smo brez občutka za čas. Ura je morala biti okoli tri zjutraj poleti, okna so bila na stežaj odprta, naenkrat pa se odpro vrata in na pragu je stal čokat, nizek mož postave ter nas smehljaše se opazoval, kako nas vino premetuje v nemir. Tudi mi smo obstali z glasovi.

— Glej, glej, se je razneženo potožil Ciril Cenetu Vipotniku, ljudska oblast nas je obiskala, madonca, a ni lepa, Cencij, jajčaste oblike je in tri laske ima ... na glavi ... a?

Mož postave je zardeval.

— Cencij, bogve s čim se ta mož češe? Kaj praviš? Vprašaj ga, no!

Cene se je smejal, jaz pa sem prosil Cirila, naj neha zbadati oblast, toda Ciril tega niti slišati ni hotel.

— Prosim, je nazadnje mož postave le izgrebel svoj glas, jaz sem v službi in vi trije kalite nočni mir.

— Mi smo tudi v službi, pa božorno-boserna!

— Kaj?

— Pa božorno-boserna, a ne ... se je zasmel Ciril.

— Kaj pa je to?

— A božorno-boserna? Ali skaljeni nočni mir? Božorno-boserna sem jaz, skaljeni nočni mir ste pa vi, če ne, ne bi bili tukaj.

— Kdo je lastnik stanovanja? je nastopil mož ostreje.

— Jest se ne dam motiti, se je zajedel nazaj Ciril, kadar si služim kruh; vsak po svoje ga; in mir, kakšen mir sem pa skalil, sem vas morda prebudil?

— Mene ne, ampak sosede, sosede, res, res, tovariš Kosmač, telefonirali so.

— In vi ... takoj v akcijo, kaj!

— Služba, ni kaj! je odgovoril zajetni mož, s katerim sva še enkrat trčila skup, toda na povsem drugi ravnini.

Nikoli ni pozabil, da ga je Ciril ujedel z jajčasto obliko in tremi laski. Ko pa sva zadela skup vdruči, nisem vedel, da je to pravzaprav trk z njim. Na drugi strani teme je bil on, misleč, da me bo strl, strl tako, kot tedaj, ko sem zašel v brezizhodnost v tisti poletni dolejški noči in sem potem našel izhod v smrti.

Nisem vedel, da je bil tako maščevalen in da je iz nepreverjenih stvari hotel pridelati mojo smrt. Ko sem se vseeno spet zbudil, ko takrat, in strmel ves obupan v dnevno svetlobo, nisem bil srečen.

Vstal sem in počasi spet shodil v življenje. Le da je bilo tokrat težje.

Mož postave pa se je še dolgo prizadeval, da bi mi zadal vsaj nekaj ...

V teh dneh pa sem zvedel, da je potem, ne dolgo za tem, nastopil isto pot kot jaz prvič in drugič in da so ga komaj rešili.

Zdaj se srečujeva in njegov pogled je vedno globoko vprašujoč, če vem za njegovo stisko, seveda mu tega ne bom nikoli pokazal, čeprav ga odslej nekam rad srečujem.

Peti smo morali nehati. Pa tudi popito je bilo vse.

Zunaj je trepetal siv golobji svit.

Vstali smo in Ciril naju je šepetaje povabil v gaj življenja.

Rezek, slan duh morja nas je poživil, ko smo stopili iz stare palače.

Vzpeli smo se v hrib.

V cipresah so brlizgali kosi. Ves breg jih je bil natesnjen. Bile so motne in kipeče kot inkvizitorji v kapucah.

V eno teh se je nekoč skril samomorilec, v njeno temno in trdo predivo, dobili so ga šele, ko je bil bel okostnjak.

Morje pod nami je bilo kot pravkar izvaljana sinjkasto siva pločevina.

Cene se je zamislil. V njegovih črnih brkih so že gnezdele pesmi. Nosnice so mu podhrtevale.

Bili smo pepelnati in po obraznih robovih rumenkasti od neprespene noči in popitega vina.

Še zmeraj smo bili napeti od sinočnjega oplajanja v mali dvorani, kjer se je nagnetlo toliko glav in las vseh mogočih starosti.

In kot piše Mile Korun: Žrtvovali smo se z raskavimi, povišanimi glasovi.

To je posebne vrste kanibalizem, ki bi ga moral opisati kot použivanje samega sebe v postopku proze ali pesmi prek medija.

Ni bolj opijanajoče jedi, od te ostaneš večno mlad.

Lovili smo dih.

Nebo je bilo v svojih globinah že razsvetljeno od sonca. Prvi naleti lastovk so pokrižali jutro.

Ustavili smo se pred pokopališčem in prebrali napis: *Resurrecturis*.

Z rokami smo se podpirali v bokih in prek ramen so nam viseli površniki.

— Lepo je živeti, je zapel Ciril.

— Božansko! je v baritonu potrdil Cene.

— A ni bila lepa ljudska oblast s tremi laski, se je nenadoma spomnil Ciril moža postave.

Cene se je ožel v smeh.

Mene je temno zaskrbelo.

— Kaj pa, če me bo prijavil? sem vprašal.

— Jaz plačam, je odvrnil Ciril.

Pomislil sem in začutil prav, da bo nekoč le treba plačati, a ne še jutri.

— Zdaj gremo k Luki Božorno-boserni, naju je pritegnil Ciril za sabo. Nisem vedel, kje je to, oziroma, da je to tu nekje.

— K Tantadruju? sem vprašal.

— Vidiš, ko ve; ve, kam! Ampak, kje je piranski Tibet, tega pa ne ve.

No, kje je?

— Tibet?

— Tibet!

— Ne vem.

— Najlepši kraj na svetu, in pravi, da je prehodil vse piranske noči!

Ciril me je gledal, njegova desna obrv je bila kot spreštan cvet krizanteme, iz levega očesa pa je mezel prodoren curek tankega pogleda, zelo čistega in hipnotičnega.

Zavili smo na prečno cesto, speljano med dvema vrtovoma, ki je bila z obeh strani ograjena s kamnito kolono.

Šli smo drug za drugim. Nad nami so se razprostirale oljčne veje in skoznje se je svetlikal dan, podoben razvalovanemu morju.

Hip nato smo že stali pred sobo na stebru in Ciril ji je salutiral, rekoč: Božorno-boserna.

— A ta ... je ...! se je začudil Cene in se zagledal v kip vojščaka s priprtimi očmi.

— Ta, mu je kratko pritrdil Ciril in ga tudi sam občudujoče opazoval.

Takoj za Božorno-boserno je bil drevored cipres, neprodiren in temen. Steza v drevoredu je bila kot črn tepih.

Pravzaprav sta bili to dve steni iz mladih cipres.

— Zdaj pa za mano!

Šli smo mimo cipresnega gaja v borovega, kjer se je odprl pogled na Piran, kakršen se mi ni še v teh letih.

Vdih mi je zastal.

Piran kot ladja je bil s te točke tako prepričljiv, da smo vsi trije potihnili, poiskali na kamniti koloni vsak svoj kamen, sedli in se zastrmeli v mestece, ki se je pozibavalo, pripeto v svojem zalivu.

Cene je rekel: — Nekoč bo izplulo. Mora. Še jaz bi prišel v skušnjavo.

— In veš, kdo bo kapitan?

— Ja, Šnuderl od Splošne plovbe, je odvrnil Cene.

— Kje pa! Sveti Jurij, ga ne vidiš, z vsemi svojimi kanoniki! je rekel Ciril in pokazal na stolnico.

— Glej no, saj res...! Kapitanski most je tam, tam, je ponavljal Cene in kazal na stolnico. Obraz mu je ošinila čustvena senca.

— Kakšen kraj! sem rekel in si razprl srajco, da mi je segel na prsi hlad s svojo ovalno roko.

— To je pa res streha sveta, je rekel Cene, zazrt na mestece.

— In sem prihajam, kadar me boli... srce, je rekel Ciril in objel Ceneta in ga stiskal, stiskal in oči so se mu nenadoma navlažile.

— Koliko noči sem prebedel tu!

Getsemani! me je prešla asociacija.

— Noo? me je ošinil s strani, da bi kaj rekel.

— Nisem... vedel... za tole.

Iz borovja je pridišala smola. Trava se je zganila. Samo nekaj stebel.

Sedeli smo brez besed in se odpočivali.

Morje je predahnila sončna luč, padla je kot iz nočne svetilke. Svilen tkanina morja se je nabirala v naborke.

Smehljali smo se kot Tantadruj, Luka Božorno-boserna in Matic Enaka Palica nad čudežem narave, ki se je začel s takimi kriki svetlobe.

— Zdaj je to tudi moje, sem rekel, ko smo se čez čas vsi zaleseneli dvignili in se razgibali nazaj v meso in kri.

Ciril se mi je nasmehnil.

— Nimam nič proti, je odgovoril in pošvrknil s pogledom Ceneta, češ mi smo tu odgnezdili svoje hudo, zdaj si pa na vrsti ti.

(Pa ni bilo čisto res tako, kot je tedaj. A da je tako mislil, se je pokazalo že čez nekaj trenutkov.)

Prekoračili smo črni tepih v drevoredu cipres. Pritajeno so dišale po svoji dišeči smoli.

Ko sem pogledal na uro, sem videl, da smo presedeli v gaju več ko dve uri.

Ljudje so že vstajali in se borili s svojim spancem. Gostilna na Belem križu je bila tudi že odprta. Stara Cirilova znanka, gospa Stela, nas je v trenutku prepoznala, da smo še sinočnji.

Bili smo hudo izlakoteni.

Vstopili smo v prezračeni salon in sedli za eno od miz, ki je celo noč plesala sama s sabo. Skozi odprto okno je polagalo jutro na nas hladne obloge. Dotikovali so se nas tudi neznani odenki vonjev.

Gospa Stela nam je napekla jajc, nas založila s kruhom in vinom.

Nazdravili smo si.

Nato smo se zatopili v jajčno jed. Jaz sem bil čisto ves v nji, Ciril me je opazoval, kako me jed speljuje vase. Morda je iz te moje jutranje, belokrišče ješčosti razbral, da sem bil v življenju dostikrat lačen. Ali pa sem ga s čim drugim spomnil nanj. Ne vem. Naenkrat se je oglasil porogljivo in Cenetu pokazal name. — Zdaj jih ti jebajo, ko teh ne bo, bodo prišli pa mlajši, ki bodo še hujši.

Vilice so mi padle na rob krožnika, zazvenelo je, ko da se je porcelan razbil na koščke. Ujel sem Cenetov pogled, namenjen Cirilovemu, ki ga je opominjal, naj ne bo ... tak ...

Zagledal sem se v Cirila ves začuden in ga vprašal, zakaj neki me bodo še bolj jebali.

Pa je odgovoril blago namesto njega Cene: — Ne bo tako, ne, ne saj ne bo ... tako ...

Ciril si je prižgal cigareto, si z jezikom obiral po notranjosti ust ostanke jajčne jedi in se mi kruto smehljaj. Ovijal ga je gost dim kot kakšnega župnika, ki vihti kadilnico pred najsvetejšim. Ves ta čas pa so ga premetavali sem in tja sunki smeha.

Ta pripomba na Belem križu je bila del resnice, ki sem jo, vse tako kaže, moral doživeti, ker sem bil preveč opit od prispodob in asociacij; bila je del resničnega sporočila, ki je Cirilu ušlo — moralo uiti. Ob nji sem se spomnil neke druge: kot pesnikujoči dijak sem pesnikom zelo naivno pripisoval osebno lepoto in izbranost, kar je v nekem drugem pogledu spet čista resnica. Tako sem na primer pripisoval pesniku Petru Levcu, ki ga osebno sploh nisem poznal, ampak samo iz njegovih pesmi, last eno od vil, ki stoje ob poti na Golovec tik za dolensko železnico. Trdno sem bil prepričan, da biva tam, in sicer v tisti, ki ima največji vrt in polno balkonov z okni, odkoder je bil prelep pogled na leno Ljubljano spod.

Zakaj sem Petra Levca posadil v to izbrano zidovje, nimam pojma. Morda me je navedla na to njegova metaforika. V nji je morala zablesteti tudi te vrste želja po odmaknjenem, kulturnem bivanju, sredi lepih stvari: kipov, klavirja, knjig in zelenega zraka.

Kadar sem šel s kom tam mimo na sprehod, sem vedno pokazal na vilo, v kateri je prebival Peter Levec.

In kdo je to? se je pozanimal prijatelj.

Pesnik, sem odvrnil.

Bil sem vesel, da biva v lepi hiši. Ali pa sem ga naselil vanjo zato, ker je bila to moja želja, da bi prebival med lepimi stvarmi in pesnil sredi njih.

Ko je torej Peter Levec že vrsto let prebival v vili in ko ni bilo nobenega dvoma več, da to ne bi bilo res, sem si vroče želel srečati ga.

O njegovem človeškem liku sem imel tudi že izdelano predstavo; če bi stopil iz vile proti lesi, bi mu jaz samo rekel: Dober dan, gospod Levec!

Čakaje na to izredno priliko, se mi je nekega dne le nasmehnila; vrata vile so se odprla, ven se je najprej ritensko pomaknil moški v sivi suknji in s sivim, mehkim klobukom na glavi.

Levec! me je prešel električni blisk.

Ko pa se je moški obrnil, da bi stopil nizdol po stopnicah, sem z njegovega obličja razbral podobnost, ki je bila v zvezi z osebnostjo politika dr. Jože Vilfana.

Zamajal sem se, zgubil notranje ravnesje in moje prepričanje, da pesniki stanujejo v vilah, okoli katerih se vije tihota gozdov in mir rek, se je razbilo kakor šipa v drobne, iskreče bisere stekla.

Tisti dan je bil Golovec zame najbolj žalosten kraj na svetu in po tistem ga nisem nikoli več obiskal. Zame je imel pomen samo toliko časa, dokler je v njegovem podnožju bival pesnik.

Tega udarca, ko se mi je zdrobila ena najlepših iluzij, dolgo dolgo nisem prenesel. Bil sem potrten in te potrtosti ne znam prav popisati.

Danes vem, da pesnik biva v lepših hišah, kot je bila tista, v katero sem na silo vtaknil Petra Levca; hiše, v katerih prebivajo slovenski pesniki, so kolibe iz prežrtih plošč gnusa in klepsidrinega petja.

Cirilov udarec po moji iluziji je bil drugi hudi žlak; govoril je o jebanju pesnikov, takoj se mi je po tem pogovoru posvetilo, kaj to pomeni.

Vsega tega ne bi nikoli obudil, če ne bi pri poročilih med drugimi vestmi ujel tudi najdramatičnejše, da je Ciril Kosmač preminil v Kliničnem centru, kjer je bil že dolgo na zdravljenju.

Zastrmel sem se v prazninó.

Da, v praznino.

Ciril je imel v tem stanovanju svoje duhovno mesto, njegov živi portret iz neke noči, ki ga je natkal s svojo zadirčno pripovedjo meni in Rebuli, ko se nama je izrecital do svoje zadnje noči — in te je imel veliko več kot tista dva, ki sta ga poslušala — je z njegovo smrtjo presahnil. Tam na divanu zdaj ni bilo ničesar več, najsi sem se še tako zaziral tja. Dokler pa je živel in sem se ga ob kakšni priliki spomnil, je vedno sedel tam, kjer se je izrecital tiste noči.

Zdaj je bilo vsega konec.

Pogledal sem v Rebuló; da, ta je bil še na stolu, s svojim posebnim glasom, v katerem je nekaj žametno temnega in hkrati svetlega, je želel spraševati, toda Cirila ni bilo več. Dokončno se je oplodil s svojimi pripovedmi.

Tisti večer je bil recital namenjen Rebuli, jaz sem ga v glavnem že poznal. Rebula pa je reagiral na vse, kar je slišal, s svojo svojstveno občutljivostjo, in Cirilu je bilo veliko na tem, da bi občutil utripati klasičnega filologa v svojem finem besedju.

Vse skup se je končalo dokaj pozno, ker Rebula le ni bil tak naivnež in je dobro videl Cirilovo skrito kamero, s katero ga je poskušal posneti samo zase.

Škoda, da je ta veliki recitator zdaj pokojnik!

Takoj sem odšel ven, skušal sem zaznati, če občuti tudi narava, da ga ni več.

Obiskal sem nekaj najinih skupnih točk. Vse tam je drhtelo, čutilo, da ga ni. Neke posebne svetlobe imajo taki kraji potem manj. Morda je človek čustveno v stiku do svojega konca z njimi.

Zame, recimo, je Piran veliko izgubil, ko se je Spacal dokončno preselil na Kras. Dokler je bil tu, je bilo njegovo občutje za kraj, ki ga je upodabljal v grafikah, nekakšna popkovina, po kateri se pretaka duša, ki je Piranu dajala poseben ton v barvi; Spacal je bil edini, ki je navezal globlji stik s tistimi, ki so odšli, znal je njihovo nostalgijo prelititi v črto, ki mi je še danes nadvse draga. Prek nje se dotikam vsega tistega, česar več ni ali kar živi samo še v daljni megli kot sanjarjenje.

Žal se takih reči ljudje nikoli ne zavedo. Nekega dne pa ugotove, kot podgane, da tam, kjer so, ni več mogoče živeti. Kar je živa resnica. Seveda se ne ovedó, da živeti zato ni mogoče, ker ni več tistih, ki kraje posvečajo s svojim čustvenim zanosom. Tega tudi ne bi verjeli, če bi jim povedali, toda jaz čutim, da je Piran brez Spacala prava podrtija.

In tudi: kako bednejša je Pusterla, ker tam ni več tihega, slokega Boža Voduška, ki je zrl s svojega okna na morje proti Trstu. Njegovo bivanjsko čustvo je Pusterlo poviševalo. V njegovem čustvu je zatrepetala vsa tamkajšnja starožitnost. Kadar sem šel tam mimo, sem občutil, da vse živi na poseben, star način. Kakor sveča v tihoti.

Zdaj je tam vse dovršeno.

Tako umirajo kraji, skupaj s čustvi ljudi.

Gledam: Piran brez Cirila je za odtенок temnejši in bolj razdrt.

Hodim po mestecu in ugotavljam kot ob Spacalu, da se počasi nagibamo kot mestece na bok. Da ne bomo nikoli izpluli proti Gradežu. Potopili se bomo kot nekoč Rex tam pri Izoli.

Srečam starega Pečariča s palico. Tudi zanj večina ljudi ne ve, koliko življenja je dal tem zidovom, ki jih občudujemo poleti in pozimi. Ne poznamo dovolj globoko zveze med slikarjem in njegovim objektom, ki ga že z eno samo, nam neumljivo črto, povzdigne v čar. In ta nas potem mami in mami in ne vemo, zakaj.

Zvečer vzamem v branje Tantadruja. Preberem ga na dušek in ležim brez misli na beli postelji. Štirje norčki plus Najdeni Peregrin me zro kot maske. Vidim, da si jih je nekdo nataknil, da je izrazil vso mizerijo tega življenja, za katerega nekateri pravijo, da je pravično in dobro in da temu sledi boljše.

Ah, da, da...

Nekega poletja sem prišel k Cirilu. V lipi so šumele čebele, drevo je medilo, svetloba pod drevesom je bila vsa omamna od sladkobe.

Ciril si je natikal plavkasti delovni predpasnik. Pes Buki je kot otrok poganjal svoje norčije, lajal in se norčavo zaganjal tudi vame.

— Cepit ga grem, je rekel nataknjeno. Proti steklini. Lahko greste z mano, če hočete.

Šla sva. Bukija je navezal na usnjen navez, ker se je bal, da bi ob pogledu na pasje brate, ki jih tam ne bo malo, pobesnel in kakšnega razgrizel.

Znano je bilo, da je bil izreden ubijalec mačk. In pri nas je teh milih živalic na kupe in ponoči jih zlepa ne preženeš, ko navijajo svoje čutne sirene.

Buki pa je vsako mačico najprej s šapo omamil in ji v sunku, ko da vdeva nit v šivankino uho, pregriznil hrbtenico v vratu.

Cirilu ni bilo prijetno, da je skoraj vsak dan pokopal katero od zadavljenih mačk, imel jih je že za cel mali britof.

Eno oko, sem videl, mu je žalovalo za njimi, z drugim pa se jim je posmehoval, ker so bile tako nore, da so prihajale v Bukijevo bližino takrat, ko je bil popoln gospodar — namreč ponoči.

S cepljenjem sva na hitro opravila. Ščeneta so malo pocvilila in se potem hotela otresti bolečine v vratu.

Ciril je predlagal, da bi odšla h gospe Steli na pol litrčka.

Po pasje je zapekalo.

V senci cipres in fig sva srkala istrsko črnino s priokusom jerine in kadila, Buki pa je bil prihuljen k tlom.

Ni se nama dalo niti govoriti.

Naročila sva novega pol litra.

In še pol.

In še ... pol.

Ničkolikokrat pol.

Potem se je znenada spočel večer in midva sva bila lačna in brez ficka v žepu.

— Veš kaj, fant moj, je rekel Ciril in povohal večer, ni še čas za domov, najlepše se šele začenja! Denarja pa je na svetu veliko, samo poiskati ga je treba. Verjameš? Gremo, Buki!

Pes je zaznal novo čustvo razpoloženja svojega gospodarja, dvignilo ga je na zadnje tace in se s prvimi prižl na Cirila in ga obližnil.

— Pacek! Ja, ja, Bukiček, a gremo? A gremo, kaj?

Odšli smo proti Strunjanu. Na nebu je prižgal nebeški mežnar vse svečice. Drobnó so migljale, kakor na daljnem pokopališču.

Kot pičen skoči Buki na teraso ob cesti, kjer se je takoj nato začel boj za mačko na življenje in smrt.

Cirilu zavre človekoljubje po toliko pollitrčkih in z vso avtoriteto zahteva od Bukija, da »tujca« ne pokonča.

— Ne smeš Buki, fuj!

Buki pa je imel dva posluha, kot je imel Ciril dva pogleda na njegove žrtve, slišal je njegov ne kot »no, ja«, zato je takoj dvakrat ali trikrat krepko

usekal s taco staro mačko, da je revsnila, ko da že jemlje konec. Buki jo je res že držal za vrat. Takrat pa je Ciril skočil dol in s svojimi rokami razrahljal ta smrtni stisk. Mačka, ki ni imela pojma o človekoljublju, je zasadila zobe in kremplje v Cirilove roke. Drla se je kot zabodena, umirajoča, a je bila vedarle rešena, le strah jo je prevzemal pred navzočim psom, ki se je je v morilskem nagonu spet želel lotiti. Ciril ga je zgrabil za ovratnico in ga odvlekel proč. Na cesti se je zasedal v roko, ki mu je krvavela na vseh koncih, ker ga je mačka močno ujedla in spraskala.

— Prekleta mačka nora, kako me je!

Posesaval si je roko in si z drugo poravnaval razmetane lase, Buki pa je obmiroval, pobiraje Cirilove očitke, da je vsega kriv.

Potem je roko zavil v predpasnik in šli smo spet normalno proti Strunjanu.

Noč je bila sveža, z zahoda je pihal maestral, morje je le semintja odblisnilo svečico z nebeškega britofa, bilo je na gosto posejano z ribiškimi barkami in oddaljenim hrupom agregatov, ki so sejali v morske globine luč zavratne smrti.

Po bližnjici smo se približali strunjanskim počitniškim vilam.

V veliki jedilnici so blestele vse luči.

Postali smo med zimzelenim lovorom in opazovali.

— Gremo! se je sprožil Ciril, odvil ranjeno roko iz predpasnika in pod nami so zapeketale betonske plošče, zložene v stezo.

V jedilnici ni bilo veliko ljudi, le razsvetljave je bilo preveč.

Vstopili smo.

Sele zdaj sem videl, da je bil Ciril po obrazu ves krvav.

Naglo je odšel proti mizi, jaz in Buki pa za njim. Tam sta besedovala Vladimir Krivic in dr. Jože Brilej.

Nazaj — oziroma pobegniti — nisem mogel. Ciril je to opazil.

— Zdravo, ju je pozdravil; onadva sta ga začudeno in zvedavo pogledala, potem mene, psa, vstala in nama dala roke.

Povedal jima je, da je reševal »tujca«, ki ga je namenil Buki žrtvovati pasjim bogovom, ki tudi morajo biti nekje. Zato je tak, in je pomolil roko, ki je bila dobro zjedena.

— Vsi ste krvavi, sem rekel.

— Vidiš, Buki, mu jih je pokazal, to je zaradi tebe.

Pes je sedel, kažoč velik kos rdečega, zdravega jezika, podobnega majhni rdeči kravati.

— Lačna sva in žejna, je rekel Ciril. Cepit sva šla psa, popila nekaj pollitrčkov in zdaj nimava ne za pijačo in ne za večerjo.

Postalo me je sram.

— Glej ga, se je razburil Ciril, zakaj te je sram, saj ne kradeva, saj prosiva, v ostalem sva pa res brez denarja. Ta dva ga pa imata. Ni res, Boljka?

Kaj bosta, narezek? je vprašal dr. Brilej.

— En fin narezek in dober vinček, to bomo!

— Midva sva že, je odvrnil tiho, mirno dr. Krivic.

— Prav, bova pa sama. Vidiš, prijatelj moj mladi, in mi je pokazal na Krivica, tale te bo dal iz kože, če boš kaj neumnega napisal.

Krivic se mi je nasmehnil in mi odkimal, češ da me ne bo dal iz kože.

— In kako kaj Ptolomejec Naser? se je obrnil Ciril k Brileju, ki je bil tedaj veleposlanik v Kairu.

— Jaz sem v bolniški, je odgovoril Brilej.

— A, tako; želodec?

— J-a.

— Ampak piješ pa lahko?

— Po malem že.

Vtem so na vozičku pripeljali ogromen narezek na slepečem pladnju; rdeče meso, obloženo s siri, je bilo naloženo v obliki razcvetele sončnice, po sredi so bili posejani kolobarji ogrske salame.

Dve natararici sta molče, kakor nuni, razmeščali stvari na mizo, nalili v čaše vino, pogledovali krvavega Cirila v kmečkem predpasniku in mene, bornega kot le kaj, med dvema odličnima tovarišema. V meni sta s svojo previdno molčečnostjo in opreznim gibanjem povzročili pravo paniko. Najraje bi vstal in ušel.

Poškilil sem na Krivica in se ga začel vse bolj bati.

Ciril pa je že jedel, ne meneč se za deklinje, kako privijajo svoje gibe.

Previdno sem se mu pridružil, bila sva zares lačna.

Nekaj oliv je dobil tudi Buki, ki je glasno trl, tako da so se omizja, za katerimi so sedele tovarišice, vznemirila.

Nasičena sva se potem vračala v pravem nočnem hladu navkreber. Nekajkrat se nama je sitost spahnila. Bila sva tudi krepko nalita in naju je metalo na vse strani.

Buki je pazil na naju z varne razdalje.

— No, si videl, se je ustavil ves zadihan Ciril, kje je denar?

— Videl.

— Pa koliko ga je šele drugje! Uh... denar... zadnja stvar...

— Kaj pa, če bom moral ta pršut nekega dne le plačati?

— Ja, neumno ravno nisi vprašal, ampak pametno se na to ne da odgovoriti.

— Gledale so vas, sem rekel panično, v strahu.

— Kdo? Tiste pošvedrane ljubljanske krevlje. Maziljene... Poslušaj, prijateljček...

Pridrsala sva tako spet na Beli križ. Na razpotja. Stala sva pod veliko cipreso prednico.

Ciril me je nemo ogledoval z živalsko, čutno svetlobo v očeh. Položil roko na rame in butnil svojo glavo v mojo. Tako trknjena sva stala, ko da drživa »ali je kaj trden most«. Buki je ležal tik pod nama.

— Ali sem... povej... sploh kakšen pisatelj? Povej tako, kot se dedcu spodobil!

— Ali mar kdo pravi, da niste?

Odmaknil je glavo, žvečil spodnjo ustnico in čutno zadrhtel po vsem telesu; da, da, jokal je.

— Mene ... je rekel počasi, izdihajoč bolečino, bodo ... u ... bili ... Silno je drhtel.

Mnogo kasneje, ko sem iskal izraz za to drhtenje, sem ga našel v Zeffirellijevem filmu o Jezusu. Jezus je tako drhtel med križanjem.

— Ciril! sem zavpil.

— U-bi-li! je rekel še enkrat. Tiše.

Drhtenje je prešlo.

— Kdo? sem vprašal tiho.

— Uh ... moj ... in me je stisnil. Pejva k meni, čeprav nimam kam.

Kaj pa je pri meni? Strah ...

— Lahko grem z vami, če hočete.

— Ne, ni treba.

— Če vam je težko ...

— Ni treba.

Žvečil je spet spodnjo ustnico, položil spet name roko in trčil z glavo v mojo.

— Adijo, adijo ... je rekel.

Naglo sva se razšla, ko da naju je vrgla vsakega na svojo stran eksplozija.

Ko sem ga v naslednjih dneh spet obiskal, me je dolgo molče opazoval. Desna obrv mu je zlezla na čelo, oko je bilo nastežaj odprto, iz levega pa je mezela drobna rentgenska svetloba.

Na debelo je požiral cigaretni dim.

— Pozabite ... tisto ... je rekel in pojedel svoj glas skupaj z dimom.

— Seveda, sem odgovoril, nikomur ne bom povedal, da sva reševala mačka.

Ostro me je pomeril in napel ustnice v zmrdo; nekaj trenutkov je premleval v mislih, ali naj še kaj reče ali nič, potem pa je le rekel: — Prav ste rekli, nikomur nič ...

Zdaj se tiho odpravljam v temačno grapo na njegov pogreb.

Dan je siv in vlažen. Rosi tako na drobnó, da je vse belo in namah lakasto svetlo od vode, če belo razvlečeš s prsti.

Premišljam o najinih srečanjih, ki so bila včasih tako čutljivo človeška, dobesedno kristusovska, včasih spet le recitacijska, v katerih se je narcisoidno oplajal prek medija.

Posebno strunjansko srečanje me kar naprej napolnjuje. Stojiva ob cipresi in trkava z glavama, kakor da se greva »ali je kaj trden most«, dokler se ne prebudi v meni njegovo drhtenje in mi ne reče: Ubili me bodo.

In vendar ga niso. Niso! Umrl je v Kliničnem centru, izmučen, tih, vse bolj pogreznjen vase.

Vozim skozi pust predpomladni svet Vipavske.

Nekaj štoparjev se steguje s ceste.

Le zakaj se je moral tolikokrat tako oplajati, če mu pa to ni nič koristilo, pomislim. Te recitacije so bile del njegove tragike.

Zagnal sem se v ajdovske serpentine in se prepustil ridam, ki so me odvijugale do mračnih črnovrških host. Iz njih je dihala črna vlaga grobov, vsakovrstne druge mrakobnosti in bele čeljusti snega.

Vas pod menoj je bila ko takrat, ko sem v nji pisal Dim, svoj najusodnejši tekst. Bila je razvejana v trdnjavo.

Izstopim in se razgledujem. Vsepovsod trohneči kupi snega, žlebovi grgrajo vodo, ljudje pa se kot na srednjeveških barvnih bakrorezih zaganjajo okamenelo v neznane smeri, v resnici pa stoje na miru, zakomatani v ubožne obleke in pojočo govorico.

Poslušam jih in žvečim sendvič z mortadelo, po kateri bom prdel kot konj, kadar se nažre presveže lucerne. Strašna jed, toda Slovenci jo imamo radi in jo žremo kot konji svojo lucerno.

Nekoč sva s Cirilom obstala pred piranskim pokopališčem, sedla sva na stopnice, bil je pozen in globok nočni čas, v katerem se ni hotelo nič zganiti.

— Kaj praviš, pravi, če bi preskočila zid in obiskala mojega starega prijatelja Fondo v grobnici?

— Zakaj pa v grobnici, ali ne bi bilo dobro nad grobnico?

— No ja, noter ne bi ravno šla, posedela bi tam, pokadila cigareto in se malo pogovorila z njim. Imeniten mož je bil.

— Nisem ga poznal.

— Vseeno. Sicer pa . . . ne bi bilo vljudno skakati čez zid. Mir mrtvih spoštujem. Verjameš v vstajenje?

— Jih je več vrst, v kakšno, če verjamem?

— V tistega, ko bodo špricnile kosti iz drobovja zemlje in se bo začel velik direndaj, ko bomo iskali svoje ude. Pa ne boš imel očesa in ga boš iskal nekje v Kranju v kakšnih smeteh, pokopan boš pa, recimo, v Celju. A ne bo to lepo?

Smejala sva se, vstala počasi in šla dalje proti Belemu križu.

— No, povej, če te je kdaj bog uslišal? Zdaj pa zares!

— Mene, Ciril, so zmeraj samo topli, tako topli, da so počivali nad mano.

— Uslišali pa te niso, kaj?

— Ne.

— Bog vedno usliši le samega sebe, ne boš ga preprosil, in nihče ga ne. Zato je stvar taka: ali je, ali pa ga ni. Lahko da je in je to le imperativ, da mora tako biti, kot je, po mojem izkustvu pa ga ni, ker ne bi dovolil Dachaua in tiste cikle, ki je mojemu očetu strla tilnik. Je pa *beseda bog* in ta je v nepravih rokah. Poklicno se ne bi smel nihče z njo ukvarjati, ker so iz nje še vedno skuhalo kaj nevarnega za človeka. Recimo inkovsko kraljestvo, ki so ga Španci v imenu boga zatrli sredi njegovega razcveta. Beseda bog ne bi smela biti v rokah odraslih, ampak otrok. V nji je preveč nevarne skušnjave in morali bi jo vzeli iz rok profesionalcev. Ti se delajo

otroke in ponižne, o ja, kadar to besedo izgovarjajo, kadar pa jo prakticirajo, pa niso prav nič otroški.

— Potem je za vas krščanstvo prazna stvar?

— Popolnoma. Kaj pa so naredili? Zbirali so ves čas samo koščice, utrjevali hierarhijo z vsemi sredstvi in krepko spravljali v denar Jezusa.

— Ampak Jezus je resničnost.

— Bejž, čista poezija. Zakrita s tisoči filtrov. Živel pa je. In sicer kot palestinski književnik, ki je vsem šel na jetra. Poglejte no malo bolj sebe, to je bil. Brez stanovanja in brez vsake možnosti.

— Nekako najin kolega?

— In kaj je danes Prešeren? Božanstvo. In v svojem času, kaj je bil? Dagarin ni hotel niti malo požgončkljati z navčkom, dokler niso spravili skup tistih soldov. Nam se godi dobro le po smrti.

Mortadela me je že napihovala. Smrdljivi vetrovi so napolnili vozilo. Upal sem, da se do Idrije izprdim.

V Spodnji Idriji sem obiskal Felca, ki je bil ravno doma; slutil je, da bom prišel in zdelo se mu je lepo, da grem na pogreb in pospremim Cirila na zadnji poti. Pokazal je na fotografijo, ki mu jo je Kosmač nekoč podaril s podpisom, ko je kot dijak gimnazije stikal za znamenitostmi doline Idrijce in, seveda, za njim. Fotografijo je imel zataknjeno v okviru večje umetniške slike. Skup sva nekaj trenutkov pogledovala nanjo, molče, spominjajoč se ga, ko da je tam na parah.

Felc se je nasmehnil, rekoč, da je dobro zadel v svojih delih tamkajšnje ljudi, posebno božje otroke. Seveda je bil to predelan svet v umetniško vizijo in, kot se je njemu zdelo, niso bili ravno navdušeni nad njo. Ko je spraševal nekega starčka — kot dijak — o Kosmaču, če ve, kdo to je, mu je ta vedel povedati le nekaj nejasnega o njem; na Felčevo vprašanje, če ve, kje zdaj živi, je odvrnil, da v Kopru; in kaj tam dela; starček se je namrdnil in odznil tiho, da tiska. Kaj tiska, tega ni vedel povedati. Vedel je le to, da tiska.

Nasmejala sva se.

Pred menoj je bil zadnji del poti. V poglobljeni dolini je vela pretresljiva samotnost v grobi rjavi barvi, kot težko kmečko blago, iz katerega imajo izdelane kmetice in kmetje svoja oblačila.

Voda reke je bila prozorna in zelena kot bezgov list. Videlo se je do dna, kjer so mirovale črne ribe.

Strmi bregovi so bili zamegljeni, sive mreene so se trgale in zlepljale, ko da jih razganja daljna svečava.

Zarosilo je spet. Drobnó.

Nazadnje sem prispel na kraj slovesa. Okoli starega prosvetnega doma je bilo polno ljudi v vseh mogočih barvah oblačil, črni, rjavi, sivi. Vse se je nekako ujemalo z bregovi zgodnje prepomladi.

Vel je vlažen hlad.

To pot bi bil Dagarin verjetno zastonj zvonil, če bi mu Ciril dovolil.

Molk se je razraščal v žalost in jesenske vonje po zemlji.

Tiho so prinesli iz doma žaro. Vdihnil sem globlje in se stresel kakor trstje. Zdelo se mi je, da nosijo majhno atomsko bombo in ne Cirilov pepel.

Zasvetile so luči in zabrnele kamere in govorniki so začeli povelječevati lik, spremenjen v bombo.

Kaj, če bi se zdaj aktivirala, sem pomislil. Mladenič, ki jo drži, bi bil v trenutku kaša, Ciril Zlobec bi obvisel na vejah bližnje smreke, Ingolič bi plaval v Idrijci, mene bi odneslo v Grudnico nad Vojskim ... Edina, ki bi se izmazala, bi bila Bogdan Pogačnik in Tit Vidmar.

Nastal bi lahko pravi mali Nagasaki.

Čez čas smo se zvrstili po nekakšnem hierarhičnem redu v dolg sprevod; v dolgo govorečo kačo. Znašel sem se v svojem družbenemu položaju primerno: med Rausepatacisi, Tantadruji, Lukami-Božorno bosernami, sam Matic Enaka Palica.

Vili smo se, ovijajoč hrib, podoben Svetemu Lovrencu nad Sočo. Natanko tako kot pred petinsedemdesetimi leti pri Simonu Gregorčiču.

Pogovor v vrsti teče o tem, kako se je Ciril želel vrniti k materi.

— Mati je dolgo čakala nanj, je rekel poleg mene Rausepatacis.

— Uh, kar petdeset let! je brž izračunal Tantadruj.

Matic Enaka Palica je bil pa čisto tiho — to je jaz — ker se je na tihem le bal, da spredaj neso namesto Cirila slovensko atomsko bombo. Računal je, ker je bil bolj na sredi, oziroma skoraj na repu že, da se bo izmazal, če poči.

Vse više in više smo se vzpenjali, v stari zaselek, ki je bil nekoč fara.

Tam so že čepeli mercedesi, izlikani kot plesni šolni.

Stari farovž se je narahlo že sesedel. Stranišče je viselo kot tičnica.

Upal sem, da bo Dagarin le zazvonil.

Nenadoma smo bili že na pokopališču, bilo je staro, skromno, v slogu, v kakršnem je bil ves čas Ciril. Nikjer nobenega marmorja z mogočnimi zlatimi napisi. Vse je bilo bolj postrani kot naglih, biljnato, srečno. Vendar eno pokopališče, ki ni mesto s črnimi obeliski.

Ker je Tantadruj iz Tribuše rekel, da je mama čakala nanj kar petdeset let, sem se začel razgledovati naokoli z notranjimi čuti, kje bi ta mama zdaj bila. Drsel sem naokoli in jo zagledal: bila je to zemlja, polna rjavih trav.

Da, mama, h kateri se naposled vrnemo in ki res čaka z vso potrpežljivostjo na nas, je zemlja. Slovenska zemlja.

In ko si je Ciril zaželel sèm, k mami, je natanko vedel to, kar zdaj vem jaz.

Nisem se nasmehnil, ko sem to dojel. Matic Enaka Palica se menda ni nikoli, ker so ga nekoč žandarji močno prestrašili. Od takrat se je bal žandarjev in barab, ker so bili to sinovi iste matere — seveda, po njegovem.

Nekaj trenutkov smo še drhteli v napetosti slovesa, ko pa so slovensko atomsko bombo položili v majhno grobnico, sem vedel, da ne bo nikoli eksplodirala.

Ali pa še bo (toda zelo zelo tiho).